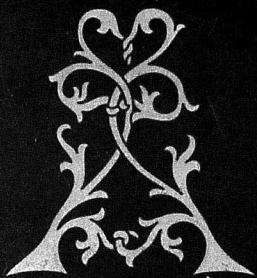

2012

№8

Filologiya masalalari

FİLOLOGİYA MƏSƏLƏLƏRİ

№ 8

Toplu Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən rəsmi qeydiyyatdan alınmışdır (Filologiya elmləri bölməsi, №13).

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Mətbu nəşrlərin reyestrinə daxil edilmişdir. Reyestr №3222.

21305
M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

REDAKSIYA HEYƏTİ: akademik Ağamusa Axundov, akademik Vasim Məmmədəliyev, akademik İsa Həbibbəyli, AMEA-nın müxbir üzvü, f.e.d., prof. Tofiq Hacıyev, AMEA-nın müxbir üzvü, f.e.d., prof. Nizami Cəfərov, AMEA-nın müxbir üzvü, f.e.d., prof. Teymur Kərimli, AMEA-nın müxbir üzvü, f.e.d., prof. Əbülfəz Quliyev, f.e.d., prof. Fəxrəddin Veysəlov, f.e.d., prof. Vilayət Əliyev, f.e.d., prof. Qəzənfər Kazımov, f.e.d., prof. Rəfət Rüstəmov, f.e.d., prof. Məsud Mahmudov, f.e.d., prof. Mübariz Yusifov, f.e.d., prof. Qəzənfər Paşayev, f.e.d., prof. Əbülfəz Rəcəbli, f.e.d., prof. Nizami Xudiyev, f.e.d., prof. Cəlil Nağıyev, f.e.d., prof. Nadir Məmmədli, f.e.d. Kamilə Vəliyeva, f.e.d. prof. Azadə Musayeva, f.e.d. Möhsün Nağısoylu, fil.ü.f.d. Paşa Kərimov, fil.ü.f.d. Nəzakət Məmmədli.

Buraxılışa məsul: fil.ü.f.d. Paşa Kərimov
Rəyçi: f.e.d., prof. Nadir Məmmədli

Jurnalın təsisçiləri: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Əlyazmalar İnstitutu və «Elm və təhsil» nəşriyyatı
Filologiya məsələləri. Bakı, 2012, №8.

ISSN 2224-9257

© "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2012

İSLAM QƏRİBLİ
AMEA Nizami adına Ədəbiyyat
İnstitutu, fil. f. d., aparıcı elmi işçi

MƏHƏMMƏD HADİ NİZAMİ GƏNCƏVİNİN
İLK TƏRCÜMƏÇİLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ
(AMEA- Z. Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu,

"Müasir Şərqi sosial-iqtisadi inkişafı və Azərbaycan modeli" ümumrespublika elmi – nəzəri konfransında (Bakı 17-18 mart 2010-cu il) oxunmuş məruzənin mətni)

Böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Məhəmməd Hadi ədəbi, elmi, publisistik fəaliyyəti ilə yanaşı, mütəmadi olaraq tərcüməçilik fəaliyyəti ilə də məşğul olmuş, Şərqi bir çox tanınmış ərəb və fars dillərində yazmış mütəfəkkirlərini orijinaldan məharətlə Azərbaycan dilinə çevirmişdir ki, onlardan biri də Nizami Gəncəvidir.

M. Hadi yaradıcılığa başladığı ilk illərdə Nizaminin "Xəmsə"sindən iki parçanı tərcümə edərək "Həyat"ın oxucularının mühakiməsinə vermişdir ki, bunlardan biri "Sirlər xəzinəsi", digəri isə "Leyli və Məcnun" poemasıdır. "Xəmsəyi-Nizamidən tərcümə" adı ilə tərcümə olunmuş və "Mütercimi Hadi" imzası ilə təqdim olunan ilk tərcümə qəzetin 22 yanvar 1906-cı il tarixli 19-cu nömrəsində dərc olunmuşdur (1, N 19). M. Hadi nizamışünas X. Yisifovun "sözün əsl mənasında Nizaminin yaradıcılıq manifesti" (10, s. 45) "Sirlər xəzinəsi" poemasının "Ədalətli qorumaq və insafı rəyət etmək haqqında" adlı ikinci məqaləsinə əlavə olunmuş "Ədalətli Nuşirəvan və vəzirin hekayəsi" mənzum hekayəsinin ilk on bir beytini on üç beyt şəklində tərcümə etmiş, vəzni qorumus, məzmunu, demək olar ki, tamamilə saxlaya bilmişdir. Yeri gəlmişkən, bəri başdan bildirək ki, bu tərcümənin üzərində M. Hadi sonralar təkmilləşdirmə işi apararaq genişləndirmiş, məqalənin sonundakı dörd beyti və mənzum hekayədəki daha on beyti tərcümə edərək "Ədl-zülm, yaxud bir xarabazarın mənzərəsi" adı ilə "Firdovsi-ilhamat"a daxil etmiş (4, s. 88-89) və "Firdovsi-ilhamat"dakı mətn eyni ilə sonrakı kitablara da salınmışdır (5, s. 395-396).

Orijinalın filoloji tərcüməsində özünə yer almış mətnlə (7, s. 89-90) "Həyat"dakı tərcümənin bütövlüklə olmasa da, bəzi məqamlarını nəzərdən keçirək. Filoloji tərcümədə ilk üç beyt belə tərcümə edilmişdir:

Bir gün Nuşirəvan ov ovlayarkən atı
 Məliyyətdən, dəstəsindən uzaqlaşdı.
 Şahın yanında təkə vəzir qalmışdı,
 Şah və vəzirdən başqa kimsə yox idi.
 Şah ov çox olan o nahiyədə,
 Düşməni ürəyi kimi xarab bir kənd gördü (7, s. 89).

M. Hadi həmin beytləri belə tərcümə etmişdir:

Seyd edərək mərkəbi-Nuşirəvan,
 Düşdü uzaq kövkəbəsindən haman.
 Munisi-şahanəsi ancaq vəzir,
 Başqası yox, xah cavan, xah pir.
 Oldu n.üsadif nəzəri-şəhriyar,
 Nahiyədə qəryeyi-şahanəzar.

Qəlbə-ədu misli pərişan idi,
 Fikri-səfihan kimi viran idi (1, N 19).

"Sirlər xəzinəsi"nin Süleyman Rüstəm tərəfindən edilmiş poetik tərcüməsində isə qeyd olunan misralar aşağıdakı kimi tərcümə olunmuşdur:

Nuşirəvan qoşunla bir gün çıxmışdı ova,
 Düşdü öz dəstəsindən uzaq at qova-qova.
 Padşaha bu səfərdə yoldaş ancaq vəzir,
 Hər ikisi at çapıb, axtarış ov gözdirdi.
 Düşmənin qəlbə kimi uçub xaraba bir kənd,
 Görünəcə tacidarı bürüdü, aldı heyvət (6, s. 56).

M. Hadinin tərcüməsində son beytlərin tərcüməsi belədir:

Madəri düxtər deyir: -Ey xoşnəva,
 Çənd xərəbə olacaq südbəha?
 Xahiş edirsən düri-yekdanəmi,
 Şirbəha bircə bu viranəmi?
 Talibi-düxtər deyir: -Ey xeyrəsər,
 Qəm yemə, zülmü-şaha qıl bir nəzar.
 Çox çəkəməz sayeyi-şahanədə,
 Bəxş edəməz min belə viranə də! (1, N 19).

Müqayisə nəticəsində məlum olur ki, yuxarıdakı beytlər orijinala daha yaxın olan bir şəkildə tərcümə edilmişdir. Ən maraqlısı odur ki, M. Hadi niyə məhz "Sirlər xəzinəsi"ndən bir hissəni tərcümə etmişdir? Bircə, səbəb yenə də M. Hadinin idealında, onun insanları azad görmək istəyində və ədalətli cəmiyyət arzusunda olmağındadır. Məlum olduğu kimi, bu hadisədən, yəni bir xarabalıqda ağıllı vəzirin bayquşların dili ilə Nuşirəvanı məzəmmət edib doğru yola yönəltmək istəyindən sonra Nizaminin qəhrəmanı dünya əyləncələrindən və zülmədən əl çəkir, dövləti ədalətlə idarə edir və xalq arasında "Ədalətli Nuşirəvan" adı ilə tanınmağa başlayır.

Qəzetdə dərc olunmuş bu şəirdən sonra nəslə aşağıdakı mətn verilmişdir: "Övraqi-həvadis və cəridə baxılarsa mütəəddid məmləkətlərdə (cürbəcür, müxtəlif ölkələrdə - İ.Q.) insan deyil, heyvanlara məxsus xəstəxanalar, bolnistikalardan bulundugu görülmüşdür. Demək cəhəlat və bilməməlik bizi rütbəyi-həyvanıyyadən də neçə mərtəbə aşağı bulan dərəkəyi-səfalətə salmışdır, necə ki, Kitabı-müqəddəsə də çahillər haqqında "Cühəla heyvanlar kibi, bəlkə də əzəl səbələ" varid olmuşdur. Əcəba, kainatı dolduran bu nəğməti-milliyədən bir mütəəssir olmayacağıqmi? Yazıq deyilmi biza, ixvan! Aya məmləkətimizə baxıb bircə fərəh və şadlığını cuyi-qəmu-gülzar aməd-i-bahar olan görməyəcəyimizmi? Qönçəyi-ümidimizi xəndan görməyəcəyimizmi?

Ey Hadiyi-qəmdidə, deyin bülbuli-zarə,
 Gül, gül deyib axır düşər ağuşı-məzarə (1, N 19).

M. Hadinin Nizaminin "məlum ərəb əfsanəsinin məharətlə nəzmə çəkilməsi yox, zaman və insan haqqında ürək qanı ilə yazılmış son dərəcə müasir" (10, s. 117) "Leyli və Məcnun" əsərindən çevirdiyi iyirmi üç beytlik bir hissə "Ədib Nizaminin oğluna verdiyi nəsihəti-pədəranəsi" adı ilə (2, N 82) "Həyat"ın aprel nömrələrində dərc olunmuşdur. Həmin tərcümə mətninin bəzi söz, ifadə və misralarında dəyişiklik edilərək "Nizaminin övladına nəsihəti" adı ilə "Füyuzat" jurnalının şəhişlərində də dərc olunmuşdur (3, N 27). "Füyuzat"dakı tərcümənin sonunda belə bir mütərcim

qeydi verilmişdir: “Gəncəvi Həkim Nizaminin “Xəmsə”sindən tərcümə edilmişdir”. Tərcümənin N. Gəncəvinin hansı əsərindən edildiyi göstərilməyə də, bu tərcümənin Nizaminin 1188-ci ildə tamamladığı, Şirvanşah Axsitanın sifarişi və şairin öz oğlu Məhəmmədin xahişi ilə əruz vəzninin həzəc bəhrində yazdığı “Leyli və Məcnun”dan edildiyi bizi məlumdur. Tərcüməni orijinala tutuşdurduqda məzmununda bir o qədər də fərqlərin olmadığını aşkarlandı. İrəllicədən deyək ki, bu tərcüməni M. Hadi maarif və mədəniyyəti təbliğ etmək niyyəti ilə etmiş, onu qəzet və jurnalda çap etdirməklə yanaşı, “Firdovsi-ilhamat” kitabına da salmışdır(4, s. 62-64).

M. Hadi “Füyuzat”da tərcüməyə iki beyt də artırmış, beləliklə, tərcümənin həcmi iyirmi üç beytdən iyirmi beşə qaldırılmışdır. Artırılan beytlər bunlardır:

Su misli gərçi söz də basəfədir,
Söz ol sözdür ki, azdır, bixətatdır.
Nə rütbə olsa da su pakü səfi,
Çox içmək səhhətə oldu mənafi(3, N 27).

Şairin Hizamiddən etdiyi bu tərcümə “Füyuzat”dan götürülərək “Firdovsi-ilhamat”a(4, s. 62-64), oradan da sonrakı kitablara salınmışdır(5, s. 393-394). Qeyd edək ki, Nizaminin “Leyli və Məcnun”unun orijinalında və filoloji tərcüməsində M. Hadinin tərcümə etdiyi hissə otuz altı beytdən – yetmiş iki misradan ibarətdir(8, s. 51-53). M. Hadi tərcümənin “Həyat” variantında iyirmi yeddi, “Füyuzat”dakı variantında isə iyirmi doqquz beytdən istifadə etmiş, “Az danış, dürr kimi seçmə danış ki” misrası ilə başlanan otuzuncu beytdən sonrakı beytləri tərcümə etməmişdir. Maraqlıdır ki, Səməd Vurğunun “Oğlum Məhəmmədə nəsihət” adı ilə etdiyi poetik tərcümədə də həmin hissə məhz sonuncu beyt iyirmi yeddinci beyt olmaqla (“Məndən deməkdir, sənədən əməl etmək, Bیکar oturmaq olmaz”) tərcümə edilmiş və bu poetik tərcümədə həmin hissə iyirmi yeddi beytdən – əlli dörd misradan ibarətdir(9, s. 64-65). Sonrakı doqquz beyti isə S. Vurğun “Az danışmağın gözəlliyi” adı ilə tərcümə etmişdir.

Nizaminin oğluna nəsihəti belə başlanır (mətn filoloji tərcümə əsasında verilir):

Ey on dörd yaşlı gözümün işığı,
İki dünya elmlərində tam yetkin.
O gün ki yeddi yaşında idin,
Çəməndəki gül kimi idin.
İndi ki on dördə çatmışan,
Sərv kimi yüksəkliyə baş qaldırmışan,
Qafil oturma, oynamaq vaxtı deyil,
Hünər, başıucalıq vaxtdır(8, s. 51).

Bu beytləri M. Hadi Nizaminin “Leyli və Məcnun”u yazdığı həzəc bəhrinə uyğun olaraq, ancaq bu bəhrin başqa bir növündə aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

Ey on dörd yaşa çatmış nuri-çəşman,
Oğul, kəsb eylə elmi dinü əbdan.
O gün ki, yeddi yaşındaydın, övlad,
Çəməndə gül kimi xəndəydin, övlad.
Yetişdi şimdiki kim, on dördə yaşın,
Erişdi sərvətə balaya başın.
Deyil bəziçə vaxtı, olma qafil,
Hünər ovqatdır, kəsb et fəzail(3, N 82).

Səməd Vurğun həmin beytləri belə tərcümə etmişdir:

Sən, ey on dörd yaşlım, hər elmə yetgin,
Gözündə əksi var iki aləmin.
Yeddi yaşar oldun o zaman ki, sən,
Açıldın gül kimi güləndə çəməndə.
İndi ki, çatmışdır yaşı on dördə,
Başın sərv kimi durur göylərdə.
Qəflətdə oynama, qeyrət vaxtdır,
İndi hünər vaxtı, şöhrət vaxtdır(9, s. 64).

Müqayisə etsək, M. Hadinin daha çox orijinala sadiq qaldığının şahidi olaırıq. Lakin burası da var ki, M. Hadi Nizamidəki 7, 15, 16 və 17-ci beytləri bizi məlum olmayan səbəblərdən tərcümə etməmişdir ki, bu beytlərdə söhbət, əsasən, Nizaminin özündən gedir. M. Hadinin “Leyli və Məcnun”dan “Öz oğluna nəsihət haqqında” hissəsini tərcümə etməsi səbəbsiz deyil. Nizami oğluna məsləhət görür ki, şairlik istedadına malik olduğunu görürəm, lakin bu sənətin dalınca getməsən yaxşıdır. Elm öyrən, xüsusilə o elmləri ki, onların cəmiyyətə xeyri var. Bu elmlər isə Peyğəmbər həzrətlərinin buyurduğu kimi bədənələr elmi –təbii blik və dini elmlər – fəhihlikdir. Həmin hissəni M. Hadi belə tərcümə edir:

Görünür sənə feyz-i qabiliyyət,
Süxərvərlik nişanı fikri-cövdət.
Əgərçi şeir ülvə mərtəbətdir,
O elmi kəsb qıl pürmənfətdir.
Buyurmuş Fəxri-ələmi: - Elmi-elman,
Biri elmi-dəyanət, digəri əbdan.
Bunlarla din edər kəsb-i mətanət,
Fəqahətdir biri, digər təbabət.
..Fəhih ol, ittifaqərvərü dindar,
Fəhihi-hiylətəndüz olma zinhar.
Təbib ol can bağışla mürdəganə,
Nəinki mövt bəxş et zindəganə(3, N 82).

Tuytuşdurmalarından görüldüyü kimi, M. Hadi böyük ustadı Nizaminin o əsərlərini çevirib oxuculara təqdim edir ki, həmin əsərlərdə də, əsasən, maarif, elm, birlik, ittifaq, ədalət və hüriyyət təbliğ olunur və belə əsərlərin tərcüməsi fikirlərini şərh üçün şairin əlində bir vasitəyə çevrilir.

Açar sözlər: Nizami, tərcümə, müqayisə, maarif, vasitə
Ключевые слова: Низами, перевод, сравнение, просвещение, средство
Key words: Nizami, translation, comparison, education, means

Резюме

Перевод составляет неотъемлемую часть М. Хади. Его перевод из оригинала – из персидского на Азербайджанский были произведение один из выдающихся поэтов Н. Генджави. Он несколько частей из поэм великого поэта на высоком уровне перевел на Азербайджанский и опубликовал на газете «Хайат» и на журнале «Фюзуат». В этих произведениях в основном агитируются

просвещение, наука и вопросы свободы. Переведенные им эти произведения в основном играют роль как средство для изложения замыслов М. Хади.

Summary

Translating is one of the inseparable directions of the Hadi's activity. One of the masters, works of whom he translated from original language – Persian to Azerbaijani, is Nizami Ganjavi. He made high quality translations of the certain parts of the poet's poems and published them in "Hayat" newspaper and "Fuyuzat" magazine. The topics such as education, science, freedom are propagated in these translations. Translated works act as a means for Hadi to explain his ideas.

ƏDƏBİYYAT

- 1.M. Hadi. "Xəmsəyi-Nizamidən tərcümə", "Həyat" qəzeti, 26 yanvar 1906-cı il, N 19
- 2.M. Hadi. "Ədib Nizaminin oğluna verdiyi nəsihəti-pədəranə", 16 aprel 1906-cı il, N 82
- 3.M. Hadi. "Nizamidən tərcümə: Nizaminin oğluna nəsihəti", "Füyuzat" jurnalı, 18 sentyabr 1907-ci il, N 27
- 4.M. Hadi. Firdovsi-ilhamat, "Kaspi" mətbəəsi, Bakı-1908
- 5.M. Hadi. Seçilmiş əsərləri, I cild, "Elm" nəşriyyatı, Bakı-1978
- 6.Nizami Gəncəvi. Sirlər xəzinəsi, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı-1947
- 7.Nizami Gəncəvi. Sirlər xəzinəsi, "Elm" nəşriyyatı, Bakı-1981
- 8.Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun, "Elm" nəşriyyatı, Bakı-1981
- 9.Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun, "Yazıçı" nəşriyyat, Bakı-1983
10. Xəlil Yusifov. Şərqdə İntibah və Nizami Gəncəvi, "Yazıçı" nəşriyyatı, Bakı-1982

Rəyçi: Rəhim Əliyev
Filologiya elmləri doktoru

ki, F.Köçərli də, N.Vəzirov da dövrün ədəbi prosesində ifrat həvəçiliyini nümayiş etdirmiş, belə nümunələrin böyük ədəbiyyata daxil olmadığını bildirmişlər. Bu cəhətdən "Əkinçi" qəzetinin fəal əməkdaşlarından olan görkəmli dramaturq N.Vəzirovun hələ Mockvada oxuyarkən "Nəci" imzasıyla Həsən bəy Zərdabiyə ünvanladığı və qəzetdə dərc olunan məktubundakı fikirlər daha səciyyəvidir: "Bizlərdə kitab inşa edən yoxdur. Kitab əvəzinə həvə inşa edirik. Və həvələrimiz həm tənəzzül edir. Məsələn, 30 il bundan əvvəl Zakir mərhum Qasım bəy Qarabəgi yazan həvə indi Hədiyil-Müzilin yazan həvələrə baxan görə ki, onların təvafüti çoxdur. Doğrudur, cənab Zakir də çox vaxtda boş sözlər, məsələn, bir başmaq istəmək üstə danışıb, amma yenə onları oxumaq olur. Lakin indi yazılan həvələr məst olan kəcməçi danışığına oxşadığından no ki, onları çap etmək olmur, hətta adam olan kas, onu oxuyanda öti ürpəşir" (26,406).

Məsələyə tarixi-xronoloji aspektdən yanaşdıqda isə Azərbaycan ədəbiyyatında satirik poeziyanın uzun bir inkişaf dövrü keçirdiyini, ilkin qaynaqlardan bəhrələnmək dövründən-dövrə yeni məzmun, ictimai kəsər əldə etdiyini, ədəbi hadisəyə çevrildiyini qeyd etməliyik.

Elmi-nəzəri fikirdə satirik poeziya bədii yaradıcılığın ayrıca götürülmüş və xeyli dərəcədə inkişaf etmiş bir sahəsi olaraq qəbul edilmis, satiraya və satirik poeziyanın xüsusiyyətlərinə, ictimai həyatda və bədii-estetik düşüncədə onun əhəmiyyətinə, inkişaf mərhələləri və xüsusiyyətlərinə ayrıca diqqət yetirilmişdir. Bunu həm ədəbiyyatşünas, həm də dilçi alimlərin satira, komizm anlayışlarına həsr olunan çoxsaylı tədqiqat əsərlərindən izləmək mümkündür. Bu sahədə M.Cəlil, X.Hacıyev, K.Məmmədov, Ə.Mirəhmədov, Y.Qarayev, İ.Ağayev, B.Əhmədov kimi ədəbiyyatşünas, T.Hacıyev, Q.Kazımov, R.Məhərrəmov və başqa dilçilərin tədqiqatları daha çox diqqətimizi cəlb etməkdədir. Qeyd olunmalıdır ki, satira yaradıcılığı, bu səpkidə yaranan əsərlər təkcə Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, ümumən dünya ədəbiyyatında diqqət mərkəzində olmuş, aparıcı mövzulardan birinə çevrilmişdir.

Mübahisə doğuran cəhət ondadır ki, bədii ədəbiyyatda satiranın yeri indiyədək tam aydınlıq ilə müəyyən edilməmiş, məsələyə müxtəlif rəqəmlərdən baxılmışdır. Belə ki, bəzi hallarda klassik, romantik poeziyada satiranın olduğu iddia edilmiş bəzən də klassik şeiərdə olan poeziya ilə XX əsrin satirik poeziyası növlərə, tiplərə ayrılmışdır. Belə bir münasibətə təkcə Azərbaycan elmi-nəzəri fikrində deyil, dünya ədəbiyyatşünaslığında da rast gəlmək mümkündür.

Satira haqqında elmi-nəzəri mübahisələr barədə danışarkən keçən əsrin 60-80-ci illərin xüsusi olaraq qeyd etməliyik. Çünki bu illər əslində bütün sahələrdə olduğu kimi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı da özünün tamamilə yeni inkişaf mərhələsinə-monoqrafik tədqiqatlar dövrünə qədəm qoymuşdur. Məhz bu illərdə satirik poeziyanın satira və yumor problemlərinin də müzakirə edildiyi realizm müşavirələri keçirilmiş, bədii ədəbiyyatın nəzəri konseptual məsələləri ciddi tədqiqatlara cəlb edilmişdir. Həmin illərdə C.X.Hacıyevin (6), Ə.Mirəhmədov (22), Y.Qarayev (14), A.Hacıyev (7), K.Məmmədov (18), S.Hüseynov (9) kimi geniş nəzəri imkanlara malik olan alimlərimiz Azərbaycan realizmi və satirik şeir ənənələri, bu məsələdə soləf-xələf münasibətləri, bədii ədəbiyyatda realizmin təsnifatı problemləri ətrafında maraqlı müzakirələr aparılmış, tədqiqat əsərləri yazılmışdır.

Doğrudur, keçən əsrin 30-40-cı illərində işıq üzü görən ara-sıra yazılan nəzəri almasaq, həmin illərdə satirik bədii ədəbiyyat barədə geniş söhbət aparılmış. "Molla

Nəsrəddin"ə "Allahsız" adı qoyan rejimin hədəfləri məlum idi. Ancaq faşist Almaniyası ilə müharibənin sonlarından, xüsusən keçən əsrin 50-ci illərindən başlayaraq buz sındırılır. Artıq yuxarılarda da, sovet idoloqları da başa düşürdülər ki, əvvəlki qaydada yaşamaq olmaz. Odur ki, bu illərdə daha çox keçmiş zamanlara aid müzakirələr açıldı da hər halda satiranın bir növ bəxti açılır. 4 oktyabr 1944-cü il tarixdə Ə. Məmmədovun qələmə aldığı "Zakirin təmsilləri" məqaləsində Azərbaycan ədəbiyyatında təmsil janrının tarixinə öləri nəzər yetirilir, satirik poeziyanın yaranmasında rolu göstərilir. (19).

Kommunist partiyasının XIX qurultayında imperiya rəhbərlərindən K.Malenkovun poeziyada satiraya böyük ehtiyacdan danışması qeyd etdiyimiz narahatlığı ifadə edirdi. Adı çəkilən qurultayda K.Malenkov demişdir: "Sovet həyatımızın satira üçün material vermədiyini düşünmək düzgün olmazdı. Bizə mənfi, çürük, ölgün şeyləri, irəliləşməyə mane olan hər şeyi satira atəsinə tutub həyatdan yox edən sovet qoçolları, şedrinləri lazımdır" (3). Gətirdiyimiz sitatın özündə də partiya göstərişi, yəni "irəliləşməyə mane olanlardan" yazmaq buyruğu vardır. Əks halda öz kəskin yazıları ilə sistemə qarşı duran və 1946-cı ildə bolşevik partiyası mərkəzi komitəsinin "Zvezda" və "Leningrad" jurnalları barədə buraxdığı qərarın məşum taleyini yaşamaq lazım gələcəkdir.

Odur ki, meydan dənizsə, əllərdə tutulan qələmlər titrək idi. Elə belə bir xofun, qorxunun nəticəsi idi ki, özünü "Molla Nəsrəddin" in xələfi elan etmiş, 50-ci illərin əvvəllərində nəşrə başlayan "Kirpi" satirik jurnalının baş redaktoru çətin vəziyyətə düşərək, çəşməliqlə belə deyirdi: "Mən bilmirəm ki, sən nədən yazacaqsan? Kimi güləcəksən? Kimi döyəcəksən?" (25) "Kirpinin iki onillikdə fəaliyyətə nəzərdən keçirildikdə onda "Molla Nəsrəddin"dən əsər-alamət olmadığı aydın görünür. Tənqid hədəfləri aşağıdakılardır: acgöz mollalar, dükən, ferma müdirləri, uzağı kolxoz sədrli: Lakin ədalət naminə onu söyləməliyik ki, "Kirpi" satirik poeziya sahəsində olan buzu az da olsa əridə bildi. Əgər "Molla Nəsrəddin" in şinindən M.Ə.Sabir, Ə.Nəzmi, Ə.Qəmkişar və başqalar çıxmışdı, "Kirpi"nin də qol-qanad verdiyi, idlənil satirik şair kimi püxtələşdirdiyi sənətkarlar az olmamışdır. R.Əhmədov, R.Zəbioğlu, Ə.Məmmədov, D.Ordubadlı və digər şairləri misal göstərmək olar.

Satirik poeziya nümunələrinin "Kirpi"də, eləcə də digər nəşrlərdə dərci, satirik şeir kitablarının işıq üzü görməsi elmi-nəzəri fikirdə də satiraya olan diqqət xeyli gücləndirir. C.X.Hacıyevin 1962-ci ildə nəşr olunan "Sabir yaradıcılığının sənətkarlıq xüsusiyyətləri" monoqrafiyasında müəllif satirik şeirin özünəməxsus cəhətlərinə aşağıdakı şəkildə aydınlıq gətirməyə çalışmışdır: "Sabir satiralarında Azərbaycan şeri tarixindəki yerini təyin edərkən belə nəticəyə gəlmək olar ki, ədəbiyyat tariximizdə ictimai səviyyəyə qalxan gülüş növünü o, inqilabi satira səviyyəsinə yüksəldərək onun banisi oldu" (6,8). Göründüyü kimi alim satiranı əslində ictimai mündəricə daşıyan gülüş növü kimi səciyyələndirir.

K.Məmmədovun "Qasım bəy Zakir", XIX əsr Azərbaycan şerində satira" monoqrafiyası satirik poeziyanın, xüsusən XIX əsrin satirik poeziyasının müəyyənləşdirmək sahəsində mühüm elmi nailiyyət kimi dəyərləndirilməlidir. (16;17). Doğrudur, alim satiranı bəzən növ, bəzən də janr kimi dəyərləndirsə də həm klassik şerimizdə tənqid-satirik istiqamət, həm də XIX əsr Azərbaycan şerində satiranın mövzu və sənətkarlıq cəhətlərindən geniş danışmışdır. Bu illərdə satirik şeir ənənələri,

bu məsələdə sələf-xələf münasibətləri, milli realizmin təşkilati problemləri ətrafında maraqlı tədqiqat əsərləri yazılmışdır.

S.Hüseynov "Seyid Əzim Şirvaninin yaradıcılıq yolu" monoqrafiyasında təkcə S.Ə.Şirvaninin lirikasını nəzərdən keçirməklə kifayətlənmir, həm də şairin XIX əsrin əvvəllərində satirik poeziyanın ədəbi cərəyan şəklində təşəkkülündən, S.Ə.Şirvaninin yetişməsində B.Şakir, Q.Zakir kimi satirik şairlərin ədəbi təsirindən də geniş danışır.(9).

Sabirşünas alim M.Məmmədov da bu illərdə ardıcıl şəkildə satirik poeziya məsələlərinə aydınlıq gətirmiş, xüsusilə Sabir satirasının özünəməxsus cəhətləri barədə söylədiyi sanballı fikirlər bu gün də elmi əhəmiyyətini saxlamaqdadır. Onun 1960-1980-ci illərdə bu sahədə ciddi araşdırmaları böyük maraq doğurur.

Sabirin poeziya haqqında danışarkən ədəbiyyatda realizm problemlərini nəzərdən qaçırmaq olmaz. Y.Qarayev 1980-ci ildə nəşr olunan "Realizm: sənət və həqiqət" monoqrafiyasında Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin mərhələlərini, tipoloji prinsiplərinə aydınlıq gətirməklə müxtəlif mərhələlərdə satiranın inkişaf xüsusiyyətlərini izləməyə çalışmışdır.

Bu dövrdə dərc olunan və ədəbiyyatşünaslıq elminə həsr edilmiş dərsliklərdə də satira haqqında müəyyən elmi fikirlər söylənilmişdir.

M.Cəlal və P.Xəlilovun ali məktəblər üçün yazdıqları dərslikdə satira barədə belə deyilir: "Kinayə də məşhur məcazlardır. Burada söz lüğəvi mənasında yox, başqa, əsl mənaya tamam əks olan başqa mənada işlənir" (21,90).

Söz yox ki, bir jurnal məqaləsində geniş dövrün ədəbi mənzərəsini, burada satirik poeziyanın özünəməxsus cəhətləri barədə əhatəli danışmaq çətindir. Amma müqayisələr, təhlillər göstərir ki, keçən əsrin 60-80-ci illərində bədii ədəbiyyatın bütün növ və janrlarında, o cümlədən satirik poeziyanın poetik ifadəsində, nəzəri araşdırılmasında mühüm elmi nailiyyətlər əldə edilmiş, sonrakı mərhələ üçün sanballı zəmin yaranmışdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyatlar

1. Ağayev İ. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan şeiri. Bakı. Elm, 2002.
2. Aydın A. Türk ədəbiyyatında satira. Bakı. Elm, 1991.
3. Ədəbiyyatı partiyamızın və xalqımızın tələbləri səviyyəsinə yüksəldək. "Ədəbiyyat" qəzeti. (baş məqalə) 1952, 28 oktyabr.
4. Əhmədov B. Azərbaycan satirasının inkişaf problemləri. Bakı: Elm, 2000.
5. Əhmədov R. Bu mənəm, mən deyiləm. Bakı: Gənclik, 1976.
6. Hacıyev C.X. Sabir yaradıcılığının sənətkarlıq xüsusiyyətləri. Bakı: Azərənşr, 1962.
7. Hacıyev A. Azərbaycan janckiy realizm. Bakı: Yazıçı, 1988.
8. Hacıyev T. Sabir: qaynaqlar və sələflər. Bakı: Yazıçı, 1980.
9. Hüseynov S. Seyid Əzim Şirvaninin yaradıcılıq yolu. Bakı: Elm, 1977.
10. Xaqani S. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Lider, 2004.
11. Xəlilov Q. Satiranın sərrast atəşi ilə "Ədəbiyyat və incəsənət" qəz. Bakı, 1963. 9 fevral.
12. Kazimov Q. Bədii ədəbiyyatda komizm üsulları. Bakı: Maarif, 1987.
13. Köçəri F. A. Azərbaycan ədəbiyyatı: 2 cildə, I. Bakı: Avrasiya Press, 2005.
14. Qarayev Y. Realizm: sənət və həqiqət. Bakı, 1988.

15. Məhərrəmov R. Mirzə Ələkbər Sabirin söz dünyası. Bakı. Nurlan, 2006.
16. Məmmədov K. Qasım bəy Zakir. Bakı. Elm, 1957.
17. Məmmədov K. XIX əsr Azərbaycan şerində satira. Bakı. Elm, 1975.
18. Məmmədov M., M.Ə. Sabir və Azərbaycan demokratik mətbuatı. Bakı. Elm, 1974.
19. Məmmədov Ə. Zakirin təmsilləri "Ədəbiyyat qəzeti" 1944, 4 oktyabr.
20. Məmmədov Ə. Sənə nə satıram. Bakı. Yazıçı, 1990.
21. Mir Cəlal, R.Xəlilov. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı: Maarif, 1988.
22. Mirəhmədov Ə. Azərbaycan "Molla Nəsrəddin"i Bakı: Yazıçı, 1980.
23. Ordubadi D. Ürəkdən bağlıyam. Bakı: Yazıçı, 1978.
24. Sabir M.Ə. Hop-hopnamə. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, II cildə. c.1.
25. Sadiq Ə. "Kirpi"nin Molla Nəsrəddinlə görüşü. "Kirpi" 1952. n.1.
26. Vəzirov N. Mətbuat. "Əkinçi" 1975-1977. Tam mətni. Bakı: Avrasiya Press, 2005.
27. Zamanov A. Sabir bu gün. Bakı, Gənclik, 1985.
28. R.Zəbioğlu. Ay bərkəllh. "Kirpi" jurnalı, 1962. n.6.

Açar sözlər

Satira - сатура – satire

janr - жанр - Eenpl

növ - вид - genre

satirik poeziya - Сатирической поэзия - satirist poetru

ədəbi mühit - Литературная среда – literaru environment

şair - поем – poet

Ядулла Агазаде

Вопросы познания сатирической поэзии (1960-1980г.г.)

В статье изложение возможности влияния сатирического стихотворения на художественный процесс, место в научно-теоретической системе, на основе продуктов (материалов) 60-80г.г. прошлого века сделаны конкретные выводы.

Yadulla Agazadeh

Cognition problems of satiric poetry (1960-1980)/

The influence possibilities of satiric poetry to literary process, its position in scientific – theoretical system have been explained on the poetic examples of the 60-80th years of the last century; concrete results have been achieved in the article.

Məqaləni çapa təqdim edən: Nizaməddin Şəmsizadə, filologiya elmləri doktoru, professor.

KƏMALƏ QADİR QIZI MƏMMƏDOVA
NAXÇIVAN DÖVLƏT UNIVERSİTETİ

ROMAN-GERMAN DİLLƏRİ KAFEDRASİ AZƏRBAYCAN
ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞINDA FRANSIZ ƏDƏBİYYATINDAN BƏDİİ
TƏRCÜMƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: Karmen, bar laçi, Klod Qe, yatmış uşaq, səfillər.

Faktlara əsasən Fransız ədəbiyyatından ilk tərcümələr XIX əsrin sonlarına təsadüf edir. XX əsrin əvvəllərində də bu ənənə zəif şəkildə olsa da görkəmli Azərbaycan şairi Abbas Səhətin tərcüməsi ilə davam edir. O, məşhur fransız şairləri Viktor Hüqonun “Yatmış uşaq” və Jan Ramonun “Nəğməci vurdubehişt” şeirlərini orijinaldan dilimizə tərcümə etmişlər.

1927-ci ildə görkəmli ədəbiyyatşünas alim, məşhur tərcüməçi Mikayıl Rəfilinin dahi fransız ədibi Viktor Hüqonun “Gülən adam” əsərini dilimizə çevirməklə Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatında demək olar ki, yeni mərhələ başlanır və 30-cu illərdə geniş vüsət alır.

Dünya ədəbiyyatının bir sıra inciləri, o cümlədən onun ən tutarlı, nəhəng qollarından biri olan fransız ədəbiyyatının demək olar ki, şah əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək nəşr olunur. Həmin illərdə tərcüməyə sanki bir axın var idi.

Sual oluna bilər x əsrin otuzuncu illərində fransız ədəbiyyatından hansı əsərlər işıq üzü görmüşdü?

Bu illərdə tərcümə olunmuş əsərlərdən danışarkən İsmayıl Əlizadənin adını xüsusi vurğulamaq lazım gəlir. Belə ki, Bakı Dövlət Universitetində müəllim kimi fəaliyyət göstərmiş bu mütəxəssis 1931-ci ildə görkəmli fransız yazıçısı Ji də Mopassanın “Gözəl dost” 1936-cı ildə isə fransız ədəbinin ilk romanı olan “Həyat” əsərini rus dili vasitəsilə Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdi.

Otuzuncu illər tərcümə ədəbiyyatında professor Mikayıl Rəfilinin ayrıca yeri var. Onun böyük zəhməti nəticəsində 1933-cü ildə Hüqonun “Səfillər” romanının I-II, 1934-cü ildə həmin əsərin IV və V cildləri nəşr olunur.

Ancaq onu xatırlamaq yerinə düşər ki, mikayıl Rəfil bu möhtəşəm əsərin üzünə qaydıb yenidən işləmiş, 1958-ci ildə ildə onun I-II cildlərini təkrar nəşr etdirmişdi. Görünür, tərcüməçinin həmin ildə qəfil ölümü bu işin yarımçıq qalmasına səbəb olmuş, sonralar bəydulla Musayev bu işi davam etdirmiş 1963-cü ildə onun tərcüməsində “Səfillər”in III-IV və V cildləri çap edilir.

Hüqonun “Səfillər” romanının 1983, 2005, 2010-11-ci illərdəki nəşri də Mikayıl Rəfil və Bəydulla Musayevin tərcüməsində işıq üzü görmüşdü.

Mikayıl Rəfilinin tərcüməsilə 1936-cı ildə Azərbaycan oxucuları Hüqonun digər bir məşhur əsərlə tanış olurlar. Bu, fransız ədəbinin 29 yaşında yazdığı “Paris notrdam kilsəsi” romanıdır.

1934-cü ildə böyük fransız yazıçısı Qustav Floberin bütün dünyada tanınan “Madam Bovari” romanı o zamankı gənc yazıçı Ənvər Məmmədxaanlinin, 1935-ci ildə isə XVIII əsr dahi fransız yazıçısı və mütəfəkkiri Volterin “Kandid, yaxud Optimizm” povesti Nazakat Ağazadənin tərcüməsində Azərbaycan oxucularına təqdim olunmuşdur.

Otuzuncu illərdə Azərbaycan dilinə çevrilən əsərlərdən biri də görkəmli fransız yazıçısı Prosper Merimenin “Karmen” əsəridir. 1937-ci ildə nəşr olunan bu əsərin kim tərəfindən tərcüməsi çox təəssüflər olsun ki, göstərilməmişdir.

Görkəmli alim və tərcüməçi 1943-cü ildə dahi Onore dö Balzakin “Ögey ana” əsərini, 1948-ci ildə Hüqonun “93-cü il romanımı”, 1949-cu ildə yenə də Balzakin “Novellalar”ın dilimizə çevirdi.

Stendalin “Qırmızı və Qara” əsərinin tərcüməsi də bu illərin məhsuludur.

1940-cı illərdə Azərbaycan dilində işıq üzü görən fransız ədəbiyyatının ən çox yayılan əsərlərindən biri böyük yazıçı Aleksandr Dümanın “Üç müşkətor” (1949) romanı idi. Əsərin dilimizə tərcüməçisi tanınmış şair, nasir Mikayıl Rzaquluzadədir.

XX əsrin 50-ci illəri. Bu illərdə də M. Rəfilinin elmi fəaliyyəti ilə yanaşı tərcüməçilik fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. Onun tərcüməsində 1952-ci ildə Balzakin “Qorio ata” və 1952-ci ildə “Qobsek” əsərləri, 1958-ci ildə isə Hüqonun “Səfillər”i təkmilləşmiş şəkildə nəşr olunmuşdu.

50-ci illərdə Hüqonun şeirlərinin tərcüməsinə də müraciət olunmuşdu. Bu sahədə görkəmli şair Əhməd Camil və Aslan Aslanovun xidmətlərini qeyd etmək lazım gəlir (6, s. 78-79; 7, s. 80-81; 8, s. 52).

60-cı illərdə Qərb ədəbiyyatı üzrə respublikanın ən görkəmli mütəxəssislərindən biri professor Əkbər Ağayevin tərcümə xidmətlərini qabarıq şəkildə göstərmək lazım gəlir. Əkbər Ağayev 1962-ci ildə tanınmış fransız ədibi Alfons Dodenin “Taraskonlu Tartaronin qeyri adi macəraları”, 1969-cu ildə isə Bualonun “Poeziya sənəti” və bütün dünyada tanınmış fantastik yazıçı Jül Vernin “Arxipelaq alovları” əsərini Azərbaycan dilinə çevirib nəşr etdirmişdi.

70-ci illərdən başlayaraq fransız ədəbiyyatından Azərbaycan dilinə rus dili vasitəsilə yanaşı orijinaldan da tərcümələr olunmağa başlayır. Bu sahədə Hamlet Qoca və Şamil Zamanın böyük zəhməti danılmazdır. Belə ki, hamlet Qocanın tərcüməsində 1970-ci ildə böyük fransız ədibi Andre Moruannın “Fəslin çiçəkləri”, bir il sonra Ann Flipin “Bir göz qırpmı” əsərlərini və Şamil Zaman isə 1976-cı ildə Viktor Hüqonun “Klod Qo” əsərini dilimizə çevirib Azərbaycan oxucularının ixtiyarına vermişlər.

80-ci illərdə yenə də Hamlet Qocanın Tərcüməsində “Mopassanın hekayə və novellaları” (1980), Jorj Simenonun “Malular ailəsi” povesti (1987), “Fransız hekayələrini” (1988) və hamlet Qoca, İsmayıl Şıxlı, Əziz Gözəlovun tərcüməsində Mopassanın roman və novellaları (1989) nəşr olundu. Təbii ki, İsmayıl Şıxlının tərcüməsi rus dilindən, Hamlet Qoca və Əziz Gözəlovun tərcümələri isə fransız dilindən idi.

1984-cü ildə Şamil Zamanın tərcüməsində görkəmli fransız yazıçısı Prosper Merimenin “Məhəbbət ilahəsi” adı altında bir neçə hekayəsi işıq üzü görür. Kitabə ön söz yazmış filologiya elmləri doktoru, professor Əkbər Ağayev qeyd edir ki, Merimenin bu kitabda toplanmış novellaları ilk dəfə fransızca dilimizə tərcümə olunmuşdur. Ə. Ağayev onu da xüsusi vurğulayır ki, novellalardan yalnız biri- “Karmen” 30-cu illərdə ruscadan dilimizə Nigar Rəfibəyli tərəfindən tərcümə olunub ayrıca kitab halında (Azərbaycan, Bakı, 1937) nəşr edilmişdir.

Burada aydın olur ki, Merimnin “Karmen” əsərini dilimizə ilk dəfə 1937-ci ildə xalq şairi Nigar Rəfibəyli tərcümə etmişdir.

Professor Əkbər Ağayev kitabı-Şamil Zamanın tərcüməsilə bağlı ümumi şəkildə yazmışdı: “Novellaların orijinaldan tərcümə olunması müasir tərcüməçilik və

ona verilən nöqtəyi-nazarından yeni və müsbət hadisədir. Böyük sənətkarın əsərini orijinaldan tərcümə edib hər hansı bir dildə səsləndirmək çətin işdir. Lakin çətin bir iş görüldü başa çatmışdır və ümid edirik ki. Bu ilk addım uğurlu olacaq, kitab oxucular tərəfindən rəğbətə qarşılanacaqdır.

Yeri gəlmişkən xatırlatmaq lazımdır ki, 80-ci illərdə nəşr olunmuş "Dünya" almanaxında Şamil Zamanın, Əziz Gözalovun, Rauf İsmayilovun, Telman Nəsirinin fransız ədibləri Viktor Hüqodan, Pyer Jan dö Beranjeden, Pol Eluardan, Gi dö Mopassandan, Andre Moruadan, Şarl Lui Filipdən tərcümələri də özünə yer tapmışdı.

Kitaba "Gözlə ədəbi hadisə" adlı ön söz yazmış xalq yazıçısı, akademik Mirza İbrahimovun bəzi fikirlərini təqdim etmək də bizcə, yerinə düşər.

Mirza İbrahimov almanaxdakı tərcümələrə münasibətini bildirərək yazırdı ki, bədii tərcümə tarixində "Dünya"-nın böyük əhəmiyyəti bir də ondadır ki, burada çap olunan əsərlər orijinaldan tərcümə edilib. Bu isə Azərbaycanda bədii tərcümə işinin yeni mərhələyə qalxdığını və dövlətin böyük qayğısını göstərir.

M.İbrahimovun fikrincə, bədii tərcümə yaradıcılıqdır, özünü bu işə həsr etmək adamdan yüksək zövq sözü duymaq, böyük əmək və soy istəyir. O, nəinki öz ana dilini (həm ədəbi, həm də xalq dilini) bütün incəliklərinə qədər bilməli, onun gözəlliyini, ifadələrini qorumaqdır. Heç bir sünniliyə yol verməməlidir. Orijinalın fikri mənasını, həm də bədii güdrətini, təsirini doğma dilində canlandıрмаğı bacarmalıdır (1, s. 9).

Uzun illər idi ki, Bakı milyonçusu Şəmsi Əsədullayevin qızı, azərbaycanlı, ancaq fransız yazıçısı kimi tanınan Ümmül Banunun (Banin) adı həyat və yaradıcılığı Azərbaycan oxucusunun diqqətindən kənarda qalmışdı. Yalnız 80-ci illərin sonlarından başlayaraq Baninin əsərlərindən parçalar respublika mətbuatında çap olundu.

Ancaq yazıçının 205 səhifədən ibarət "Qafqaz günləri" romanını Hamlet Qocanın tərcümə etməsi Azərbaycan oxucusunun Ümmülbanu yaradıcılığı ilə ilk böyük tanışlığı idi.

2000-ci illər... Bu illərin ən məhsuldar tərcüməçisi heç şübhəsiz ki, Şamil Zamanıdır. O, 2004-cü ildə Prosper Merimenin "Seçilmiş əsərləri"ni öz tərcüməsində nəşr etdirdi.

Şamil Zaman əvvəlki nəşrə, Ağasən Bədəlzadənin qeyd etdiyi kimi Prosper Merimenin "Kolomba" əsərini də əlavə etmişdi. Kitabın bu nəşrində iki ön söz verilmişdir. Əkbər Ağayevin və Ağasən Bədəlzadənin.

Əkbər Ağayevin 1984-cü il nəşrindəki təkrar verilmiş "Prosper Merime və onun novellaları" adlı ön sözündə əsasən fransız ədəbinin həyat və yaradıcılığından bəhs olunur. Bu məqalədən bəlli olur ki, XIX əsr fransız ədəbiyyatının bu görkəmli yazıçısı rus dilini öyrənmiş, Puşkinin "Qaraçılar", "qaratoxmaq qadın" əsərlərini, Qoqolun və Turgenevin bir sıra hekayələrini Merime fransızcaya tərcümə etmişdir. Yazıda o da göstərilir ki, Merime "Atalar və oğullar" romanının fransızcaya tərcüməsinə müqəddimə, Qoqol, Turgenev və Puşkin haqqında xüsusi məqalələr yazmışdır.

Məqalədə açıqlanır ki, Merime rus dilinə yüksək qiymət vermişdi. O, yazırdı ki, rus dili qeyri-adi yıxıcılığa və bununla yanaşı öz aydınlığı ilə bu dildə bir çox fikir və mənalı birləşdirmək üçün birca kəlmə kifayətdir.

Prosper Merimenin "Seçilmiş əsərləri"nin ön sözlərində əgər Əkbər Ağayevin məqaləsi əsasən fransız yazıçısının həyat və yaradıcılığı, tərcüməçilik fəaliyyətindən

bəhs olunursa, Ağasən Bədəlzadənin "Gözlə dost, nəcib təbəssüm" adlı məqaləsində tərcümə problemləri ilə mülahizələr irəli sürülür. Tərcümə nədir?

A.Bədəlzadə bu problemə münasibətini bildirərək yazır: "Tərcümə, əslində təfəkkürün elə universal sferasıdır ki, burada iki xalqın, iki coğrafi məkanın, iki düşüncə, idrak subyektinin baxışları, dünyagörüşü qarşılaşır, təbii olaraq orada çətin dramatik vəziyyət yaranır.

Tərcüməçi yad olan tamam başqa bir idrak sahibinin düşüncələrini, onu özünə döğmələşdirdikdən sonra bu düşüncələri özünüküləşdirmək, öz təfəkkür süzgəcindən, öz düşüncə modelindən keçirib bu əsərə fikir səltənətində yeni forma, yeni libas axtarıb tapmaq böyük istedad tələb edir. Tərcümə iki fikir sahibi arasında başındıcı üslub, müştərk mövqə və hətta belə demək mümkündürsə, ədəbi konsensus (güzaşt) tələb edir. Tərcümə prosesində iki təfəkkür təcridən bir istiqamətə yönəlir. İki idrak gözü birləşərək vahid, ümumi obyektə yaxınlaşır və müştərk olaraq eyni təsvir və analiz obyektini orijinalın müəllifi və tərcüməçi üçün artıq bir ədəbi-estetik vahidə çevrilir.

A.Bədəlzadə Şamil Zamanın Merimeden etdiyi tərcümələrin üzərinə dayanır. Bu tərcümələri oxuduqdan sonra onların son dərəcə rəvan, sözün düstür estetik mənasında cazibədar və işıqlı olduğunu vurğulayan məqalə müəllifi belə qərara gəlir ki, Şamil Zaman orijinalın mahiyyətinə enib onu təkcə özü üçün deyil, sayızsız-hesabsız oxucular üçün də döğmələşdirməyi bacaran, fransız mühitində doğulub böyüyən obrazları, öz döğmə mühitində uyğunlaşdırmağı bacaran orijinal bir tərcümə ustası, gözəl sənətkardır.

Ön sözün müəllifi "Karmen" əsərinin tərcüməsindən ayrıca danışaraq qeyd edir ki, "Karmen" əsərinin tərcüməsini oxuduqdan sonra məni xoş və güclü bir təəssürat bürüdü, ruhumu bir qədər ilıq, bir qədər də sentimental duyğular axdı və qiyabi olaraq bir xeyli heyranlıq hissinə yaşadım.

A.Bədəlzadənin gəldiyi qənaətə görə, xüsusən Karmenin ölüm səhnəsi onun gözərlər qarşısında o qədər əyanləşmişdi ki, o tərcümə sənətini orijinal əsər yazmaqdan daha çətin peşə hesab etmişdi.

Burada bəzi məsələlərə diqqət yetirib, öz münasibətimizi bildirmək istərdik. Ön sözün müəllifi Şamil Zamanın XIX əsr fransız yazıçısı P.Merimeden etdiyi tərcümələrdən hədsiz dərəcədə ağır dolusu danışır. Bu tərcümələrin son dərəcə yüksək səviyyədə olduğunu döənə-döənə diqqətə çədirir.

Bizcə, tərcümələr müqayisəli surətdə-həm fransız həm də Azərbaycan dillərində araşdırıb, uğurlu, uğursuz tərəfləri qabarıq şəkildə göstəriləydi, daha yaxşı olardı.

Məsələn: -Dans la rue du Serpent, elle commence par laisser tomber sa mantille, sur ses épaules, afin de me montrer son minois enjôleur, et se tournant vers moi autant qu'elle pouvait, elle me dit :

- Mon officier, où menez-vous ?
- A la prison, ma pauvre enfant, lui répondis-je le plus doucement que je pus, comme un bon soldat doit parler à un prisonnier, surtout à une femme.

-Hélas ! Que deviendrai-je ? Senieur officier, ayez pitié de moi. Vous êtes si jeune, si gentil Puis, d'un ton plus bas: Laissez-moi m'échapper, dit-elle, je vous donnerai un morceau de bar lâchai, qui vous fera aimer de toutes les femmes.

La bar lâchai, monsieur, c'est la pierre d'aimant, avec laquelle les bohémiens prétendent qu'on fait quantité de sortilèges quand on sait s'en servir (10, s.15)

Tərcüməsi:

Hə, İlanlar küçəsində o hiyləgər sifətinə mənə göstərmək məqsədilə başındakı tor örpəyini çiyinlərinə saldı və mənə tərəf çevrilərək, utanıb-çəkinmədən dedi :

-Müsyö zabıt, mənə hara aparırsan ?

-Həbsxanaya, mənə balam, -bacardıqca astadan mədəni bir əsgərin möhbəslər, xüsusilə, qadın möhbəslə danışa biləcəyi nəzakətla cavab verdim.

-Təəssüf! Görəcəklə gününüm varmı ki! Ağza zabıt mənə rəhmim gəlsin. Siz necə də cavan, necə də ağıllısınız! Sonra az qala pıclıtlı ilə dedi: -Qoyun mən qaçım, sizə bir tikə "bar laçı" verərəm, bütün qadınlar sizi sevər (9, s.7).

-“Bar laçı”, müsyö, ahənərbə daşı deməkdir, qaraçı onun köməyiylə istədiyi adama cadu edir!

Bəli, tərcümə, ümumiyyətlə, yaxşı olunmuşdur. Ancaq bir-iki məsələyə diqqət yetirmək lazım gəlir.

Ma pauvre enfant-sözlərinin tərcüməsi “mənəim yazıq uşağım” kimidir. Ancaq “mənəim balam” kimi tərcümə olunmuşdur. Bizcə, həmin sözlər işlənmə yerinə görə “mənəim bədbəxt balam” kimi tərcümə olunsaydı daha yaxşı olardı.

Digər bir ifadə:c'est la pierre d'aimant.Bu ifadə Şamil Zamanın tərcüməsində “ahənərbə daşı” kimi tərcümə edilmişdir.Həqiqət nəminə demək olar ki, “ahənərbə daşı” bu söz əhəngdə səslənsə də oxucuların çox böyük əksəriyyəti bu sözün mənasını başa düşmür. Ancaq fransız dilində bu sözün mənası-pierre d'aimant-sevgi daşı,məhəbbət daşı kimi tərcümə edilir. Deməli, aydın başa düşülməsi üçün bu sözləri “sevgi daşı, məhəbbət daşı” kimi tərcümə edə bilərdi.

30-cu illər ədəbiyyatını oxuduqda dilin nə qədər sözləri, öz fonetik quruluşunu zamanın gedişində dəyişdiyinə şahid oluruq. Məs: 30-cu illərdə bu gün işlənan bərabər sözü barabar, nəhayət sözü nihayət kimi işlənməmişdir.O dövrün tərcümə ədəbiyyatında bir sözün də çox işləndiyinə təsadüf olunur: tuhaf. Bu gün əksər adamlar üçün anlaşılmaz olan bu söz Şamil Zamanın tərcümə etdiyi “Karmen” əsərində də öz əksini tapmışdır.

Şamil Zamanın tərcüməsində işıq üzü görmüş “Karmen” əsərində bir neçə sözə də münasibət bildirmək lazım gəlir: Kordova-Bəllidir ki, Kordova əmirliyi İspaniyada Qrenada ilə birlikdə ərəb xilafətinin ən uzun müddət davam etdiyi yerdir.Bu şəhərdəki “Əl-həmrə” (Qırmızı qala) məscidi bütün dünyada məşhurdur. Ş.Zaman bu şəhərin adını fransız dilində olduğu kimi təqdim etmişdir: Cordone. Bizcə, bu yerin adı Kordova kimi verilsəydi daha yaxşı olardı. Çünki bu şəhərin adı Azərbaycan dilinə məhz Kordova kimi daxil olmuşdu.

Əsərlərin tərcüməsilə bağlı bir fikri də söyləmək istədik. Əvvəlcə qeyd edildiyi kimi, Mopassanın “Həyat” romanı 1936-cı ildə İ.Əlizadə tərəfindən rus dili vasitəsilə, 1989-cu ildə isə Ə.Gözləlovun tərəfindən orijinaldan tərcümə olunmuşdur. Eləcə də, Merimenin “Karmen” əsəri 1937-ci ildə N.Rəfiyyəli tərəfindən rus dili vasitəsilə, 1984-cü ildə isə Ş.Zaman tərəfindən isə fransız dilindən tərcümə olunaraq işıq üzü gördü.

Bizcə, bu əsərlərin həm rus dili vasitəsilə, həm də orijinal tərcümələri tutuşdurub, müqayisə edib, onların tərcüməsinin keyfiyyətinə münasibət bildirmək olar. Uğurlar və uğursuzluqlar daha qabarıq şəkildə özünü göstərə bilər.

A.Bədəlzadə tərcümə ilə bağlı maraqlı mülahizələr sürür: “Gözəl tərcümə yalnız orijinalın dilini yaxşı bilməkdən ibarət deyildir. Hətta hər iki dili bilməyin özü də əsas faktor deyildir. Yaxşı, uzun müddət yadda qalan tərcümə üçün birinci növbədə tərcüməçinin yaşanan hisləri təzadən yaşamaq qabiliyyəti, intusiya qüdrəti, reminissensasiya təəssüratlarına davamlı maksisiya, orijinal, müəllifin özünə bərabər, hətta-bəzən özünü üstələyən istedadı olmalıdır. Azərbaycan ədəbiyyatında Abbas Səhətin tərcümələri bu mənada müstəsna nümunələndir. Orijinalı təhrif etmədən onu dilin qanunlarına tabe etdirmək-böyük hünərdir. Şəxsən mən bu hünəri Şamil Zamanada da görürəm.Tərcümə prosesində ən vacib məsələlərdən biri də öz doğma dilinin “ənginliyinə, zənginliyinə və rənginliyinə” (Mir Cəlal) bələd olmaq, doğma dilin bütün ləksik-semantik çalarlarını, hətta onun bütün intonasiya cazibədarlığına məhrəm olmaq bacarığı da çox vacibdir. Biz bu məziyyəti də Ş.Zamanın tərcüməsində görürük (9, s.9).

Bu sözlərdən sonra Ağahəsən Bədəlzadə fikri “Karmen” əsərinin əvvəlində Prosper Merimenin Palladaya istinad edən, özünü qeyd etdiyi kimi, çox şairinə səslənən bir cümlənin epigrafinə yönəldir : “Qadın bələdir, o, ömründə yalnız iki dəfə gözəl görünə bilər : sevdə və ölüm yatağında”. Ön sözün müəllifi bu aforizm ilə karmenin ölümü arasında bir mütənasiblik tapraq yazır ki, mən bu aforizmin parlaq işığı ilə sanki, ölüm ayağında olan, sevgi ilə romantik ölümü füsunkar qadın baxışları ilə birləşdirən Karmenin son daşıqlarının axıb getdiyi zaman qovuşuram: Karmenin ölümünün fəvqündə dayanan tor-təmiz gülüşlərini, ürəyinin döyüntülərini görürəm (9,s.9).

A.Bədəlzadənin fikrincə, bu parlaq ayanilik həm Prosper Merime istedadının təzahürü, həm də tərcüməçinin qüdrətidir.

Görkəmli tərcüməçi Hamlet Qocanın tərcümə etdiyi “Fransız ədəbiyyatı antologiyası (XIX-XX əsrlər) kitabı da 2000-ci illərin uğurlu tərcümə nümunələrindəndir.Bu kitabda Stendal, Düma, Hüqo, Jül Vern, Jorj Sand, Pyer Qamara, Anatol Frans, Andre Morua, Lui Araqon, Fransua Saqan kimi görkəmli fransız ədəblərinin əsərləri orijinaldan dilimizə çevrilmişdi. Həmin kitab haqqında əvvəldə söhbət getdiyi üçün yenidən bu kitabın üzərində ətraflı dayanmaq görək bilinmir. Təəssüflər olsun ki, bu kitabda tərcümədə heç nə deyilmir.

2012-ci ildə Rafiq Musayevin zəhməti nəticəsində Mopassanın novellaları fransızcadan dilimizə tərcümə olunaraq işıq üzü görmüşdü. Xatırlatmaq lazımdır ki, bu novellaların bəziləri əvvəlki illərdə digər tərcüməçilər tərəfindən dilimizə çevrilmişdi.

Azərbaycan oxucuları dünya klassiklərinin tərcüməçilərə minnətdardılar. Mikayıl üçün ilk növbədə yuxarıda adları çəkilən tərcüməçilərə minnətdardılar. Mikayıl Rəfiyinin Hüqonun “Paris Notrdam kilsəsi” romanından etdiyi tərcümədən verilən sitatda də faktiki surətdə təsdiq olunur ki, tərcümə yüksək səviyyədə edilmiş frazeoloji ifadələr də lazımi səviyyədə oxucuya çatdırılmışdı.

Fransız ədəbiyyatına daim maraq olmuşdur və həmin əsnə bu gün də davam edir.Üç cildlik “fransız ədəbiyyatı antologiyası” kitabının nəşri də həmin fikri əsas surətdə təsdiq edir (2, s.45; 3, s.34, 4, s.7).

Azərbaycanın müstəqil olduğu bir vaxtda dünya klassiklərinin əsərlərini orijinaldan edən tərcüməçilərə daha çox ehtiyac duyulur. Biz inanmaq istədik ki, müəyyən işlərin görülməsinə baxmayaraq bu sahədə daha ciddi addımlar atılacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Düma (Orijinaldan tərcümələr). Bakı: Yazıçı, 1983, 350 s.
2. Qoca G.H. Fransız ədəbiyyatı antologiyası I cild. Bakı: Azərneşr, 2010, 327 s.
3. Qoca G.H. Fransız ədəbiyyatı antologiyası II cild. Bakı: Azərneşr, 2010, 325 s.
4. Qoca G.H. Fransız ədəbiyyatı antologiyası III cild. Bakı: Azərneşr, 2010, 329 s.
5. Hüqo V. Güln adam, (tərcümə edən M.Rəfil). Bakı: Azərneşr, 1927, 223 s.
6. Hüqo V. Son söz. (tərcümə edən Əhməd C.) // İnqilab və mədəniyyət, 1952, № 3, 1952
7. Hüqo V. Şən həyat, (tərcümə edən A.Aslanov) // İnqilab və mədəniyyət, № 4, 1952
8. Hüqo V. Yatmış uşaq, A. Səhhat, M. Ə.Sabir. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Gənclik, 1984, 352 s.
9. Merime P. Karmen. (tərcümə edən M.Rəfil) Bakı: Azərneşr, 1937, 106 s.
10. Prosper M. Carmen. Paris, Nathan, 1965, 154 p.

Резюме

В статье говорится о литературных переводах с французского языка в азербайджанской литературе. На протяжении многих лет литературные критики, которые обращались к французской литературе могли исследовать и писать статьи об этой богатой литературе только с помощью русского языка. Естественно, работы многих известных французских писателей были переведены на наш язык с русского языка.

В статье также говорится, что из-за усиленного интереса к переводам с оригинала начиная тридцатых годов двадцатого века многие крупные произведений французской литературы были переводимы на азербайджанский с языка оригинала.

Resume

The article refers to literary translations from the french in Azerbaijani literature. The literary critics who have applied to French literature for many years could research and write articles on this rich literature only through the Russian language. Of course, a number of works of famous French writers have been translated into our language from Russian language.

The article also states that, because of the strong interest in the translation from the original beginning of the thirties of the twentieth century many of the major works of French literature had been translated into Azeri from the original language.

Рәyçй: Tahirə Məmməd
Filologiya elmləri doktoru

Ə.Q.BAYRAMOV

"MÜTƏRCİM" NƏŞRİYYATININ TƏRCÜMƏ ƏDƏBİYYATININ NƏŞRİNDƏ ROLU

Ölkəmizin ilk özəl nəşriyyatlarından biri olan "Mütərcim" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi 1993-cü ildən fəaliyyət göstərir. Fəaliyyət göstərdiyi dövrdə nəşriyyat bir sıra layihələr həyata keçirmiş, uğurlar əldə etmişdir. "Mütərcim" nəşriyyatı müxtəlif illərdə ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən səmərəli fəaliyyətinə görə "ilin nəşriyyatı" adına layiq görülmüşdür. Eyni zamanda nəşriyyat müxtəlif illərdə ölkəmizi beynəlxalq kitab sərgilərində uğurla təmsil etmişdir. Əsasən tərcümə ədəbiyyatının, lüğətlərin, ensiklopediyaların, ali və orta ixtisas məktəbləri üçün dərslik və dərs vasitələrinin nəşri sahəsində ixtisaslaşan nəşriyyat il ərzində təxminən 100-120 adda kitab nəşr edir.

Yarandığı ilk dövrlərdən indiyə qədər nəşriyyat dünya ədəbiyyatının məşhur əsərlərinin tərcümə edilərək nəşrinə böyük önəm verir. Nəşriyyat 2009-cu ildən həyata keçirdiyi layihə - "525 Kitab" seriyası çərçivəsində də dünya ədəbiyyatından bir sıra dəyərli əsərlərin nəşrini həyata keçirmişdir. "Mütərcim" nəşriyyatı "525 Kitab" seriyasının nəşrini Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi və "525-ci qəzet"lə birgə həyata keçirir.

Nəşriyyatın seriya çərçivəsində buraxdığı kitabların hər birinin nəşrinə ölkəmizin mədəni, ictimai həyatında mühüm hadisə hesab etmək olar. Kitabların hər bir xalqın həyatında, formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini söyləyən professor Abuzər Xələfov bu barədə yazır: "Kitab nəşri hər bir ölkənin, xalqın mədəniyyətində, ümumiyyətlə mədəni, ictimai həyatında çox görkəmli yer tutur. ...Ona görə də hər birimiz kitablara borcluyuq" (2, s.99).

Nəşriyyat seriya çərçivəsində bu günə qədər dünya ədəbiyyatından 6 adda kitab çapdan buraxmışdır. Dünya ədəbiyyatından "525 Kitab" seriyası ilə ilk olaraq 2009-cu ildə böyük rus-amerikan şairi İosif Brodskinin şeirləri, Nobel nitqi və əsərlərindən ibarət toplaş nəşr edilmişdir. Bu kitab ümumiyyətlə, bu seriya çərçivəsində buraxılan ilk kitabdır. İosif Brodski görkəmli rus və amerika şairi, esseist, dramaturq, tərcüməçi, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatıdır.

İosif Brodskinin seriya çərçivəsində buraxılan kitabı "Odyssey Telemaka"(1) adlanır. Bu, müəllifin bir şeirinin adıdır. Kitabdakı mətnləri Azərbaycan dilinə "Dünya ədəbiyyatı" dərgisinin baş redaktoru Səlim Babullaoğlu çevirmişdir. Tərcüməçi müəllifin üslubunu, eləcə də onun şeirlərinin metrik və qafiye sistemini qoruyub-saxlamağa çalışmış və buna müvəffəq olmuşdur.

2009-cu ildə "525 Kitab" seriyası ilə dünya ədəbiyyatından çap edilən ikinci kitab da Nobel mükafatı almış yazıçıya məxsusdur. Belə ki, 2009-cu ildə seriya çərçivəsində görkəmli türk yazıçısı Orxan Pamukun kitabı nəşr edilmişdir. Ədibin "525 Kitab" seriyası ilə buraxılan kitabına "Atamın çemodanı" (Babamın bavulu) adlı Nobel müəhazirəsi (tərcümə "Dünya

ədəbiyyatı dergisinin baş redaktoru "Səlim Babullaoglundur" və "Gizli üz" (tərcümə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Arif Əmrahoğlunun və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun direktor müavini, filologiya elmləri doktoru Paşa Əlioğlundur) kinossenarisi daxil edilib.

2009-cu ildə "525 Kitab" seriyası ilə dünya ədəbiyyatından nəşr edilən sonuncu kitab müasir gürcü ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri olan Şota İtaşvilinin "Veriya bağçasındaki kafe" (5) adlı kitabıdır. Kitab müəllifin müxtəlif mövzularda yazılmış şeirləri, bir poeması, meqaləsi və "Öyrənmədən Öyrətməyəcəksən..." Şota İtaşvili ilə Səlim Babullaoglundun Bakı-Tiflis qatarındakı söhbəti" adlı müsahibəsi daxil edilmişdir. 65 səhifə həcmində buraxılan kitabdakı mətnləri Azərbaycan dilinə Səlim Babullaoglu, İmir Məmmədli və Əsəd Cahangir tərcümə etmişdir.

"Mütərcim" nəşriyyatı seriya çərçivəsində 2010-cu ildə də dünya ədəbiyyatı nümayəndələrinin kitablarının nəşrini davam etdirmişdir.

2010-cu ildə bu seriya ilə çap edilən ilk kitabın müəllifi də ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatını əldə etmiş şairdir. Belə ki, seriya çərçivəsində 2010-cu ildə dünya ədəbiyyatından ilk olaraq görkəmli rus şairi Boris Pasternakın "Misranın sahibi hissər olanda" (3) adlı şeirlər kitabı nəşr edilmişdir.

Görkəmli şairin "525 Kitab" seriyası ilə buraxılan "Misranın sahibi hissər olanda" adlı şeirlər kitabına müəllifin seçmə şeirləri toplanmışdır. Kitabda toplanmış şeirləri rus dilindən Azərbaycan dilinə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri, xalq yazıçısı Anar və Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin orqanı olan "Dünya ədəbiyyatı" dergisinin baş redaktoru Səlim Babullaoglu tərcümə etmişdir. Səlim Babullaoglu eyni zamanda "Misranın sahibi hissər olanda" kitabının tərtibçisi və redaktorudur. Bu kitabın bir özəlliyi də ondan ibarətə ki, kitab Boris Pasternakın Azərbaycan dilində nəşr edilmiş ilk kitabıdır.

2010-cu ildə "525 Kitab" seriyası ilə dünya ədəbiyyatının daha bir nümayəndəsinin – tanınmış İran şairi Söhrab Sipehrinin kitabı nəşr edilmişdir. Söhrab Sipehrinin bu seriya ilə buraxılan kitabı "Suyun ayaq səsi" (4) adlanır. Kitab 60 səhifə həcmində, 1000 nüsxə tirajla buraxılmışdır. Söhrab Sipehrinin "Suyun ayaq səsi" adlı kitabına müəllifin seçmə şeirləri və bir poeması daxil edilmişdir. Kitabdakı mətnləri fars dilindən Azərbaycan dilinə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akademik Ziya Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun "İran filologiyası" şöbəsinin müdiri, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Məsiəğa Məmmədli tərcümə etmişdir. Məsiəğa Məmmədli eyni zamanda kitaba məzmunlu ön söz də yazmışdır. Kitabın redaktoru isə filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əliş Mirzallıdır.

Qeyd edək ki, Söhrab Sipehri XX əsr modern İran şerinin əsas yaradıcılarından biridir. Müəllifin seriya çərçivəsində nəşr edilən kitabı isə onun ümumiyyətlə, Azərbaycanda nəşr edilən ilk kitabıdır.

"Mütərcim" nəşriyyatının Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin və Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin iştirakı, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin orqanı olan "Dünya ədəbiyyatı" dergisinin texniki dəstəyi ilə nəşr etdirdiyi "525 Kitab" seriyası ilə dünya ədəbiyyatından nəşr edilən hələlik sonuncu kitab fransız şairi Mişel Uelbekin şeirlər kitabıdır.

Mişel Uelbek XX əsr fransız ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biridir. 1958-ci ildə Fransanın Reyunyon adasında anadan olan ədib 1976-cı ildə paytaxta – Parisə köçmüş, burada ali təhsil almış və geniş şəkildə ədəbi fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. Ədibin ilk kitabı isə 1994-cü ildə nəşr edilmişdir.

Mişel Uelbekin "Mütərcim" nəşriyyatının "525 Kitab" seriyası ilə buraxılan kitabı "Səğ qalma" (6) adlanır. Kitab 52 səhifə həcmində, 1000 tirajla buraxılmış və ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir. Kitabda toplanmış şeirlər orijinaldan deyil, ikinci dildən – rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. Şeirləri Azərbaycan dilinə "Dünya ədəbiyyatı" dergisinin baş redaktoru Səlim Babullaoglu, tanınmış şair Adil Mirseyid və Pərviz Yusif tərcümə etmişdir.

"Mütərcim" nəşriyyatının çapdan buraxdığı bu kitabların hər biri peşəkar redaktəsi, tərcümənin keyfiyyəti, müəllif seçimi ilə yanaşı özünün bədii tərtibatı, dizaynı ilə də xüsusilə fərqlənir. Bu isə müasir nəşriyyat praktikasında olduqca mühüm amildir. Çünki oxucu zövqü günü-gündən dəyişir, yeni meyarlar, yeni ifadə formaları meydana gəlir. Bütün bunlara görə də nəşrin məzmunu ilə yanaşı onun bədii və texniki tərtibatına da xüsusi önəm verilməlidir.

Müasir dövrdə nəşriyyatlar öz çap məhsullarını oxucuya çatdırmaq üçün müəyyən yeniliklərə əl atmalı, öz işlərinə innovasiyalar tətbiq etməlidirlər. Bu günkü nəşriyyat bolluğunda oxucu zövqünü izləmək, onun tələbatına uyğun çap məhsulunu bazara çıxarmaq olduqca çətin məsələdir. Müasir dövrdə - nəşriyyatların və onların arasında olan rəqəbatın günü-gündən artdığı bir şəraitdə oxucu zövqü sürətlə inkişaf edir və tez-tez dəyişikliyə məruz qalır. Ona görə də nəşir, tərtibatçı dövrün xarakterik xüsusiyyətlərini, incəliklərini, ümumiyyətlə, bu prosesin dəyişikliyə, inkişafa meyilliliyini nəzərə almalıdır. Müasir dövrdə tərtibatçı bu amillərin hər birini nəzərə almalı, öz işini tarixi təcrübə və innovasiyalar əsasında qurmaldır.

Kitab üçün uğurlu format seçilməli, onun aparatı yüksək səviyyədə qurulmalı, rəng seçimi düzgün edilməlidir. Kitabın bütün bölmələri üçün şrift ölçüsünün seçilməli, düzgün aparılmalı, fəsil adları, mətn başlıqları, alt başlıqlar, qeydlər, istinadlar, kolontitullar və s. yerində olmalıdır. Kitab layihəsi hazırlanarkən ənənəvilik nəzərə alınmaqla yanaşı, eyni zamanda müasir texnologiyalardan bəhrələnmək də vacib amildir. Tərtibat eyni zamanda kitabın gəlir gətirməsinə xidmət etməlidir. Çünki, kitabın əsas əlamətlərindən biri onun satış üçün maraqlı olmasıdır. O, alıcını cəlb etməli, kitab bazarındakı öz sözünü deyə bilməli, funksionallığını büruzə verməlidir.

"Mütərcim" nəşriyyatı bu mühüm layihəni həyata keçirərkən yuxarıda qeyd edilən bütün amilləri nəzərə almışdır. Bu isə öz növbəsində "525 Kitab" seriyasını müasir dövrdə Azərbaycanın nəşriyyat sistemində mühüm layihələrdən birinə çevirmişdir. "525 Kitab" seriyası ilə nəşr edilən bütün kitablar, eləcə də dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin, o cümlədən Nobel mükafatı sahiblərinin əsərlərindən ibarət olan nəşrlər Azərbaycanın kitab mədəniyyətinə dəyərli bir töhfədir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Brodski İ. Odissey Telemaka. Bakı: Mütərcim, 2009, 52 s.
2. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinə dair Heydər Əliyev doktrinası uğurla davam edir. Bakı: Bakı Universiteti, 2009, 189 s.
3. Pasternak B. Misranın sahibi hissər olanda. Bakı: Mütərcim, 2010, 52 s.
4. Sipehri S. Suyun ayaq səsi. Bakı: Mütərcim, 2010, 60 s.

5. İtaşvili Ş. Veriya bağçasındaki kafe. Bakı: Mütərcim, 2009, 65 s.
6. Uelbek M. Sağ qalma. Bakı: Mütərcim, 2010, 52 s.
7. Vəliyev İ. Redaktənin əsasları. Bakı: Günəş, 2005, 280 s.

A.Г. Байрамов

Роль издательства «Mütərcim» в издании переводной литературы.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о роли издательства «Mütərcim» в издании переводной литературы. Упомянуто, что издательство с первого дня своей работы уделяет особое внимание издания переводной литературы.

В конце статьи подчеркивается, что издание такого типа литературы вносит особый вклад в развитие книжной культуры.

A.Q.Bayramov

The role of publishing house «Mütərcim» in the publication of foreign literature.

SUMMARY

The article discusses the role of publishing house «Mütərcim» in the publication of foreign literature. Mentioned that the publishing house from the first day of his work focuses on the publication of foreign literature.

The article emphasizes that the publication of this type of literature is making a special contribution to the development of literature culture.

Rəyçi: dos. Nailə Mehrəliyeva

ƏKBƏROVA GÜLNAR,

ADPU-nun Folklorşünaslıq və mifologiya ixtisası üzrə magistrı

EŞQ DASTANLARININ ƏSKI QAYNAQLARI

Aşıqların yaratdıqları və ifa etdikləri eşq dastanlarında, şamanizmin, Təriqət mənkibələrinin (xüsusən də bəxtəşi mənkibələrinin) ünsürləri dəyişilmiş şəkildə özünü göstərir. Eşq dastanlarının buta alan qəhrəmanları bəxtəşi mənkibələrinin qəhrəmanlarının malik olduğu keyfiyyətlərin bir çoxuna (Baş verəcək hadisələri əvvəlcədən duyub hiss etmək, müxtəlif kəramətlər göstərmək, təbiət qüvvələrinə təsir v.s.) malik olur. Haqq aşığının sınağa çəkilməsi, mənkibə qəhrəmanlarının öz bacarıqlarını müridlərinə nümayiş etdirməsi ilə eyniyyət təşkil edir. Belə ki, mənkibə qəhrəmanları sınaq zamanı müridlərinə qabıddan xəbər vermək, gələcəkdə olacaq hadisələrdən xəbərdar olmaq bacarıqlarını nümayiş etdirirlər. (Qeyd edək ki, zamanı qabaqlama qabiliyyəti şamanlarda (qamlarda) ən başlıca xüsusiyyətlərdən biridir.) Məsələn, Fətəh II Mehmet Konstantinopolu (indiki İstanbulu) fəth etməzdən əvvəl, Otman Baba səhər tezdən müridləriylə bir qayanın üstünə çıxaraq "Allahü Əkbər, İstanbulu aldığ" (2.150) deyə bağırmış və həqiqətən bir az sonra Fətəh II Mehmet İstanbulu fəth edərək Osmanlı tarixində dönüş yaratmışdır. Haqq aşığının sınağa çəkilməsi, onların kəramət göstərməsi eşq dastanlarına təriqət mənkibələrinin təsir göstərməsindən xəbər verir.

Bəxtəşi mənkibələrində ən çox görünən inanc motivlərindən biri də təbiət qüvvələri üzərində hakimiyyət qura bilmək, onları istədiyi kimi yönəltməkdir. Mənkibə qəhrəmanlarından olan Hacım Sultan və Otman Baba istədikləri zaman fırtına çıxarıb, ildırım arzulayıb, istənilən şəxsi şiddətli yağış yağdıran insanlar olaraq diqqəti çəkmişlər. "Otman Baba bir dəfə öləndəki dəyənəyi yerə vurduğu andaca göyün üzündə buludlar toplanmış, bir anda şiddətli bir fırtına qopararaq ətrafı şimşək şüaları və göy gurultuları ilə dolmuş və hər kəs seldə boğulmaq təhlükəsində qalmışdır" (2.162).

Əski türklərdə də bu şəkildə təbiət qüvvələri üzərində hakimiyyət qura biləcəyi inancı islamizmədən çox öncə Qədim hunların və Göytürklerin səmavi mənşəli hökmüdan fırtına çıxarmaq, qar, dolu yağdırmaq qabiliyyətinə malik olmuşdur.

Həmçinin, bu kimi mərasimi şamanların da icra etdiyi məlumdur. Belə ki, şamanlar "Yada daşı" deyilən bir daşla fırtına qoparmış, yağmur yağdırmışlar.

Müqəddəs "Qurani Kərimdə" də Süleyman peyğəmbərin də küləyə hökm etdiyi məlumdur.

Təbiət qüvvələrinə təsir etmək, onu istənilən tərəfə yönləndirmək kimi motivlər eşq dastanlarında da mövcuddur. Nümunə üçün "Abbəs və Gülğəz" dastanına nəzər salaq.

"Abbəsın gözələri yaşla doldu, gözələrini çevirib İsfahan tərəfə baxdı. Gördü dağları tamam çiskin, duman basıb. Aldı görək nə dedi:

Duman, gəl get bu dağlardan,

Dağlar təzə bar eyləsin.

Nə gözəlarım səni görsün,

Nə könlüm qubar eyləsin

Söz tamam olan kimi dağlardan duman çəkildi. Hər yerə gün doğdu" (1.136).

Nümunədən görüldüyü kimi haqq aşığı təbiət hadisələrini istədikləri kimi "tənzimləməyi", ona təsir edərək başqa istiqamətə yönləndirməyi bacarmışlar. Qeyd edək ki, bu kimi məsələlər "Əsl və Kərəm" və digər dastanlar da özünü göstərməkdədir. Mənkəbə qəhrəmanları əsasən öz düşmənlərindən qisas almaq məqsədilə təbiətə təsir vasitəsindən istifadə etmişlər. Bu üsuldən haqq aşığı da istifadə etmişlər. Məsələn, "Qurbani" dastanında Qurbani də eynən öz düşməninə qisas almaq məqsədilə qarğıy və bir anda vəzirin evi alovlanıb yanmağa başlayır.

"Musiqi, qafiyəli şeir və rəqs şamanı vəcdə gətirdiyi kimi, xalq suflarını da dünya qayğılarından uzaqlaşdırır, Tanrı ilə insan arasındakı maneəni aradan qaldırır. Ələvi və taxtaçılarda dəmək və cəm ayını zamanı göstərilən səmahlarda saz kimi instrumentlərdən istifadə edilir. Bu mərasimlərdə ikidən az və on ikidən çox saz olmazdı. Mahnının, oyunun və musiqinin birlikdə səmahi təşkil etməsi, dini ağırlıqlı sazlı və oyunlu mərasimlərin keçirilməsi, səmahın, eyni zamanda ərkanın da əski şaman mərasimlərinin və göstəricilərinin qalığı olmasıdır. Saz aşiqin Haqq yoluna girməsini göstərən birinci atributdursa, davul şamanın ruhlar aləmiylə əlaqəsinin simvoludur" (3.112).

Hətta kənar təsirlərə məruz qalsada belə yuxuda buta alan dastan qəhrəmanı haqqın ona əyan etdiklərini sazi olına almazsa heç kimə anlatmır. Və onun "dərdimi dilə desəm yanar, mənə bir başı çömçə, bir başı nimçə verin" deməsi heç də təsadüfi deyildir. Çünki, aşiq dərdini sözlə deyə bilməzdi, haqqı bəyan edən sözlər ilahi mənasıdır və bu sözləri sakral musiqi aləti kimi qavranılan sazla deyə bilərdi. Yalnız, bundan sonra aşiq ona bəyan olanları (haqqı bəyan etdiklərini) adi dillə anlada bilərdi və dastanlarımızın buta alan qəhrəmanının hər biri bu vəzifəni yerinə yetirməlidir. Bu motiv şamanın qanlıq etməyə qədər sağala bilməməsinə bərabərdir.

Vergi alan aşiqin xəstələnməsi də şaman (qam) xəstəliyinin başqa bir şəkli ola bilər.

Şaman (qam) əfsanə və rəvayətlərində ruhların seçdiyi adamın xəstələnməsi silsilə şəkil edir. Bu xəstəlik ruhi sarsıntılarla, dəliliklə müşahidə olunur və bu da onların əl ayaqlarının bağlanması, hərəkətlərinin məhdudlaşdırılması ilə nəticələnir. Şaman (qam) olacaq adam yuxu görür. Yuxuda başının kəsildiyini, kənara qoyulduğunu, sonra bədəninin parçalanaraq ruhlara paylandığını görən insan atqı yuxudan ayılanda dəli kimi olur. Ona görə də onu tutub dirəyə bağlayıb əl-qolunu sarıyırlar.

Normal həyat tərzini keçirən hər bir insan xeyrə yozulmayan yuxular gördükdə qeyri-ixtiyari olaraq narahatlıq keçirir, qəlbinə hansısa nevativ bir hiss bürüyür və gün ərzində lent yazısı kimi beynində fırlanaraq ona rahatlıq vermir. Müasir zamanımızda da vergili insanlar ad deyildir və onlar adı insanlardan fərqlənən bir sıra qeyri-adi xüsusiyyətlərə malik olurlar. Onların bəzisi anadangəlmə vergili olur, bəzilər isə müəyyən yaş dövründə vergi qazanır və bu məqamda onlar da müəyyən hallara düşə bilərlər.

Əşq dastanlarında da buta alan qəhrəmanlar yuxudan ayıldıqdan sonra xəstələnir, onun dərdinə əlac üçün qarılar çağırılır və qarıların qəhrəmandan qorxub çəkinməsi, hamıya fəlakət verəcəyini söyləməsi heç də təsadüfi deyil və bu hal şamanın qam olma ərafəsində verdiyi reaksiyalara uyğundur.

"Səyyad və Səadət" dastanının qəhrəmanı olan Səyyadın butadan sonrakı halı-yerə yığılması, ağzından köpük damlaması da şamanların (qam) keçirdiyi halların eynidir.

"Səyyad geri çöyrülüb qayıdanda dərvişi görmədi. Behuş olub, yerə yığıldı, ağzından qanlı köpük fəvvarə verdi. Anası tez dünyagörmüş adamları çağırdı. Kimi "qudurub", kimi "dəli olub" dedi. Axırda bir abid dedi:

– Bununku vergidi, qalxanda ya ağasından, yaxud sevgisindən danışacaq. Səyyad üç gün üç gecə yatdıqdan sonra ayıldı" (1.299).

Əşq şərabını qəbul edən dastan qəhrəmanı bihüş olaraq dərin yuxuya dalır və onun ruhu bədənindən çıxıb heç vaxt görmədiyi, olmadığı namolun məkanda dolur, ülvə eşqi ona əyan olur artıq adilikdən çıxaraq öz mühitinə sığır.

Qeyd edək ki, yuxu motivi həm şamanizmə həm də bəktəşi mənkəbələrində özünü göstərir. Şamanların ruhu bədənələrindən çıxıb gəzdikdən sonra, yəni gələcəklə bağlı məlumatları öyrəndikdən sonra yenidən bədənə qayıdır, yaxud ruhlar tərbiyələndirmə mərhələsində qam olacaq adamın ruhunu oğurlayıb aparın müddətdən ruh bədənə qayıdanda qədr bədən tam hərəkətsiz vəziyyətdə olur, (Üç günlük şaman (qam) ölmüş adlanır) bir növ yuxuya dalır. Ruhun bədənə tərk etmə motivi bəktəşi mənkəbələrində özünü aşağıdakı kimi göstərir.

Bədənə tərk etmə bir neçə gündən başlayaraq bəzən qırx gün, iki ay davam edə bilər və bu müddətdə bədən tam hərəkətsiz vəziyyətdə qalardı. Məsələn, Otman Baba namaza başladığı zaman cismindən çıxıb gedər və bir saat sonra yenidən cisminə dönərək rükü və səcdə yapardı. Hara getdiyi soruşulduğunda övləyi, ruhunun bədənindən ayrılaraq "Aləmi-ülviyyəti" (2.79) səyrə getdiyini söyləmişdir. Buta verilmə məqamında olan qəhrəman da yuxuya dalır və onun ruhu bədənini tərk edir. Ruhun bədənə tərk etməsi üçün bədən hərəkətsiz vəziyyətdə olmalıdır və məhz bu səbəbdən də qəhrəman yuxuya dalır.

Nağıl və dastanlarımızda ölüb dirilmə motivinə rast gəlirik ki, bu motiv digər motivlər kimi heç də təsadüfi deyildir. Belə ki, qədim dinlərdən bəri sümüklərə yenidən yaranış, doğum mənbəyi kimi yanaşılmışdır. Bu inanc həm ibtidai dinlərdə həm də xristianlıq və müsəlmanlıqda da özünü göstərməkdədir.

Sümüklərdən dirilmə motivi 2 bəktəşi mənkəbəsində də özünü göstərir. Sultan Şücaəddinlə bağlı mənkəbədə göstərilir ki, Baba Məcnun adında iranlı bir şeyx öz müridləriylə Rum (Anadolu) diyarına gəlib Sultan Şücaəddinə mürid olmaq istəmişdir. Ancaq, bundan öncə bir təcrübə etməyi nəzərinə tutur. Bu məqsədlə bir oğlaq cildinə girir. Sultan adamlarına əmr edərək onu kəsdirir, dərisini soydurub, başını ayırıdından sonra əlini bir qazanda bişirir. Bişən ət yeyilib qurtarıdından sonra, qalan sümüklər bir yerə toplanır. Baş və dəri gətirilib üzünə qoyulur. Bu iş bitər bitməz oğlaq dirilir və ardınca insan şəklinə düşüb, Baba Məcnun olur. Bu kəramətinə görə Baba Məcnun müridliyə qəbul olunur.

Hacı Bəktəşinin adı ilə bağlı olan mənkəbədə göstərilir ki, Hacı Bəktəşiyə mürid olmuş bir adam Hacı Bəktəşini və onun müridlərini evinə dəvət edir. Yemək üçün nə qədər quzusu varsa hamısını kəsir. Yeməkdən sonra həmin adama sonsuz təşəkkürünü bildirən Hacı Bəktəşi öz müridlərinə əmr edir ki, yeyilən quzuların hər birinin sümüyünü ayrı-ayrılıqda öz dərisinin içinə yığsınlar. Sümüklər dəriyə yığıldıqdan sonra quzuların başları da üstünə qoyulur. Hacı Bəktəşi yerindən durub 2

rükət namaz qılar-qılmaz quzuların hamısı yenidən dirilərək durub yeriməyə başlamışlar.

Buna oxşar motiv "Şahzadə Əbülfəz" dastanında və bir sıra başqa dastanlarda əks olunmuşdur. Kürdoğlunun qılıncı öldürdüyü Şahzadə Əbülfəzi diriltməyə çalışan Rana xanım İrəm bağından götürülən qoyunu kəsib bışdırtdır və ətini şahzadənin kəsilmiş yerlərinə bağlayır, üstündən piyini sürtür qoyunun dərisini də üstünə sərir. Bir neçə gündən sonra Kürdoğlu dirilərək yenidən bu fani dünyaya yaşamağa başlayır.

Qeyd edək ki, bu kimi motivlər özünü nağıllarda da göstərir və bu qədim ritualarla bağlıdır. C.Frezer "Qızıl budaq" əsərində qeyd edir ki, albanlar, nədənsə, heyvanların sümüyünün məhiv etməzdilə keçirilən mərasimin müşayiəti ilə basdırırdılar. "Nağıllarda adətlərarası əlaqə, əsasən, iki formada özünü göstərir. A) Tam uyğun gələnər. Bu hala az rast gəlmək mümkündür. ("Göyçək Fatma" nağılında ölmüş inəyin sümüklərinin basdırılması. B) Dəyişilmiş şəkildə əks olunanlar". (6.187) "Tələtin gəlində" tacir öz nökrəni yabının qarnını yarıb orada gizlədir. Ac quşlar cəmdəyi götürüb elə bir yerdə aparır ki, ora ləl-cəvahiratla doludur. Uşaq tacirin kisələrini doldurandan sonra onu oradaca qoyub gedir. Burada babalarımızın əski dəfn mərasiminə işarə vardır. Belə ki, əski zamanlarda ölünən heyvan dərisinə bükürdülər ki, o biri dünyaya gedə bilsin. Dəri ölümlər dünyasını bu dünya ilə birləşdirən vasitə, körpü sayılırdı. Nağılda heyvan cəmdəyində gizlədildən uşaq elə bir yerdə atılır ki, orada insan sümükləri qalaq-qalaqdır və oraya sağ düşən də gec-tez ölməlidir. Və dünya xalqlarının əksəriyyətinin dəfn ritualında ölününün heyvan dərisinə bükülməsinə təsadüf edilir. Guya insan ölmür, dünyasını dəyişir. Ya totem saydıqları heyvanın qarnını yarıb ölünü onun bədənində yerləşdirirlər, ya da heyvan və quşun bir hissəsini, çox hallarda isə heyvanların kəsilmiş başını, quşların qanadlarını, lələklərini onun üstünə qoyurdular. Bu da belə izah olunurdu ki, totem mərhumu o biri dünyada şərq qüvvələrdən qoruyacaq.

"Son illərdə Şəki-Qax bölgələrindəki kurqanların açılması göstərdi ki, bizdə də ilkin çağlarda ölünən dəriyə bükmə ritualı keçirilmişdir". (6.192)

Məlum məsələdir ki, zaman-zaman hər şey dəyişikliyə uğramalı və yeni şəkil almaldır. Yuxarıda bəhs edilən məsələyə bu nöqtəyi-nəzərdən yanaşıldıqda aydınlaşır ki, qədim dəfn ritualının müxtəlif elementləri nağıl və dastanlarımızda dəyişilmiş şəkildə özünü göstərir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan dastanları. Beş cildə. II cild, Bakı, "Lider nəşriyyatı", 2005.
2. Ahmet Yaşar Ocak. Alevi və Bektəşi inanclarının İslam Öncəsi Temelleri. İstanbul, "İletişim", 2000.
3. Bayat Füzuli. Türk təsəvvüf (təkkə) ədəbiyyatı. Bakı, "Elm və Təhsil", 2011.
5. Gözəlov Füzuli, Məmmədov Cəlal. Şaman əfsanələri və söyləmələri. Bakı, "Yazıcı", 1993.
6. Qafarlı Ramazan. Mif və nağıl. Bakı, 2002.

Резюме

Магистр АГПУ по специальности «Фольклорведение и мифология» Акперовой Гулнари

Древние Источники баллад о любви

Объектом основного исследования статьи является находящий свое отражение в балладах о любви элемент мистицизма. Внимание обращается на отраженные в балладах о доисламские основы элементов мистицизма, а в основном на шаманство, как на доисламскую основу мистицизма. А также параллельно шаманству были исследованы древние ритуальные элементы, отражающиеся в различных формах рассказов и былин, то есть в прямом или же трансформированном виде.

Ключевые слова: Лбов к справедливости, близость к природе, сон, саз, воскрешение после смерти.

Summary

Akbarova Gulnar,

**The student of Master's degree of ASPU,
Specialization Folk and muthology.**

Old sources of the love eposes

Basic investigation object of the article is elements of sophism being (was/were) reflected (in) in (the) love eposes. Of the elements of təsəvvüf being (was/were) reflected in (the) love eposes cast a glance (at) to foundation Islam at first and attention has been directed as (like) (the) foundation of (the) sophism shaman mostly (especially) Islam at first. Also adjoining tale with/by shamanism and different form in (the) eposes direct and transformation have been involved elements of ancient ritual being (was/were) reflected in the picture (photo) been to (the) investigation.

Key words: Being in love of right (justice, fee), influence, sleep, saz, to (the) nature, to come to life dying.

**Rəyçi: Ramazan Qafarov
Filologiya elmləri doktoru**

ŞƏLALƏ MAHMUDOVA
AMİ-nin baş müəllimi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

M.DİLBAZI YARADICILIĞINA BİR BAXIŞ

Bu il 100 illik yubileyini qeyd ediyimiz xalq şairi M.Dilbazi ədəbi fəaliyyəti 1927-ci ildə başlamış, 70 ildən artıq yaradıcılıq yolu keçmişdir. M.Dilbazın mövzu dairəsi çox genişdir. Ədəbiyyatımızda elə bir sahə yoxdur ki, M.Dilbazi bu sahədə qələmini sınamamış olsun.

Həç təsadüfi deyildir ki, şairin 85 illik yubileyində ulu öndərimiz H.Ölçev çıxış edərək onu Azərbaycan ədəbiyyatının, müstəqilliyimizin "böyük səğəri" adlandırmışdır [1, s.2]. Döyübdən də M.Dilbazın kitablarını vərəqləyərək anı təbiətə sonsuz gözəlliklərinin, səfəllərinin, düşməninə nifis hissəsinin, gəncliyimizin qələmələndirilməsinin, qələbəyə sonsuz inam hissəsinin tərənnün olumaması gəlirdi.

Cəsarətli yaradıcılığı dövründə şairin müxtəlif janrlarda 40-dan çox kitabı nəşr edilmişdir. Ömrünün sonuna qədər yazıb-yaradan şairinin məhsuldar yaradıcılığını ədəbi-tarixi baxımdan dörd mərhələyə bölmək olar:

I mərhələ - 1930-cu illər (Azərbaycanda bolşeviklərin hakimiyyəti, sosializm quruculuğu, proletarlaşdırma siyasəti);

II mərhələ - 1940-50-cı illər (Böyük Vətən müharibəsi, şəxsiyyətə pərəstiş, quruculuq işləri);

III mərhələ - 1960-70-ci illər (şəxsiyyətə pərəstişin ifşası, həyat həqiqətlərinin bütün çıpaqlığı ilə göstərilməsi, humanizmin bərqərar olması);

IV mərhələ - 1980-90-cı illər (aşkarlıq, demokratiya, SSRİ-nin süqutu, qan bahasına qazanılan müstəqillik).

30-cu illərdə ədəbiyyat xalqın həyatına daha çox yaxınlaşır, ədəbiyyatın xəlqi və partiyalı mahiyyəti, beynəlmiləl pafosu getdikcə artır. Şairlərimiz kəndlərimizin sosial və mədəni tərəqqisindən, kollektivləşmədən, kənd zəhmətkeşlərinin həyatından, müxtəlif peşə sahiblərinin əməyindən, beynəlxalq miqyasda baş verən hadisələrdən, insanlar arasındakı səmimi münasibətlər kimi mövzuları əhatə edən əsərlər yaradırdılar.

30-cu illərin əvvəllərindən etibarən poetik prosesdə iştirakı daha güclü şəkildə duyulan S.Vurğun kimi qüdrətli bir şair poeziyası yeni məcraya istiqamətləndirirdi. Bu illərdə öndə gedən şairlərdən S.Rüstəm, M.Müşfiq, M.Rahim və R.Rzani yaradıcılıq fəaliyyətlərində yeni xüsusiyyətlər müşahidə olunurdu. Poeziyaya gələn yeni qüvvələrdən O.Sarıvəlli, Ə.Cəmil, Z.Xəlil, N.Rəfibəyli, eləcə də M.Dilbazi kimi şairlərin əsərlərinin ana xəttini vətən mövzusu təşkil edirdi.

Şairin bu illərdə qələmə aldığı "Ölkəm" şeirində bu mövzu öz bədii əksini tapmışdır:

Azad xalqlar qardaş dedi adına,
 Canım qurban ocağına, oduna,
 Harda oldum, səni saldım yadıma,
 Geniş köksü qızıl nişanlı ölkəm [4, s.91].

Ədəbi yaradıcılığa yeni qədəm qoyan M.Dilbazının "Bizim səsimiz" adlı ilk şeirlər kitabı Mikayıl Müşfiqin redaktorluğu ilə 1934-cü ildə nəşr olunur. Bu kitabə daxil olan şeirlərin hamısı 30-cu illərin ictimai-ədəbi mühitini əks etdirir və siyasi xarakteri məlumdur. Bunun ardınca 1937-ci ildə "İlk bahar", 1940-cı ildə "Bahar" və

"Bahardan məktub" kitabları da çap olundu ki, bu kitablar şairin yaradıcılığının birinci mərhələsinə təsadüf edir.

Şairin yaradıcılığının ikinci mərhələsinə aid olan "Mahnılar", "Döyüş mahnıları", "Ağazayev", "Vətən eşqi", "Qazan və kartof", "Qızıl ordu", "Qoçaq atalarım, qoçaq övladlarım", "Xatirələr", "Neft", "Sənətkarın xəyalı" kitablarının əsas mövzusu Böyük Vətən müharibəsindən alınmışdır.

Müharibə dövrünün ilk çağlarında M.Dilbazi də digər Azərbaycan yazıçıları kimi qələminə süngüyə çevirmiş, səfərbərliyə, döyüşə, düşməni məhv etməyə çağırış, vətənin sədaqət və qələbəyə inam ruhlu əsərlər yaratmışdır. Həmin mövzuları özündə əks etdirən "Çağırır dünyanı mübarizəyə" (1941), "Moskva"(1941), "Ana üsyanı"(1941), "Bu günlərin böyük dərddə tarixlərdə qalacaqdır" (1942), "Ölməz xatirə" (1942), "Ölkənin snayper qızı Zibə Qəniyevaya" (1942), "Sevastopolun qəhrəman döyüşçüsünə" (1942), "Sabah yeli" (1943), "Rahət yatardımı körpələrimiz" (1943), "Göyərçinin, könlündəki nə duydudu?" (1943), "Xatirə" (1943), "Cavan oğlan, belə yatma" (1943), "Ayrılmadı dostlar dostdan" (1943), "Şam ağacı" (1944), "Berlin yanır" (1945), "Qafqaza qovuşmuşam" (1946) əsərləri misal göstərmək olar. Bu şeirlər qanlı-qadalı müharibənin törətdiyi faciələrdən: aclıq, səfəllət, insan itkisi, məsum körpələrin göz yaşlarından, ana fəryadından xəbər verir.

Müharibənin ilk illərində yazılmış şeirlərdən birinə nəzər salaq:

Amansız faşizmin məsum qurbanı,
 Körpə balaların bu fəryad səsi,
 İnsanlıq duyğusu olan hər kəsi
 Çağırır "qalx" deyə döyüşmək üçün.
 Daşlar, torpaqlar da, nə varsa bütün
 Faşist dəhşətindən qurtaraq deyə, -
 Çağırır dünyanı mübarizəyə [3, s.283].

Müharibənin sonunu əks etdirən şeirlərindən birində şairə qələbənin sevincini belə ifadə edir:

Mən yatmıram, şəhər yatmır,
 Susmur şəhlik sədələri.
 Yer nurlanır gecəyanı...
 Tarixlərə zəfər yazır
 Xalqımızın oğulları.
 O qanların, dəhşətlərin
 Son təməli – Berlin yanır.
 Üzərinde zəfər çalmış
 Bayrağımız dalğalanır [3, s.307].

Müharibədən sonrakı dövrdə M.Dilbazının da bənt qoxulu şeirləri və nəğmələri tədricən dəyişib torpaq ətrili amək nəğmələrinə çevrildi [2, s.345]. Bu illərdə şairin "Mənim hədiyyəm", "Reyhan", "Balaca nüməyəndə", "Şeirlər", "Qardaşlar", "Muğanın səhəri", "Balaca dostları", "Seçilmiş əsərləri" kimi kitabları nəşr olundu.

Həmin dövrdə dövlət tərəfindən bir sıra qərarlar irəli sürüldü ki, bu qərarlar bütün ədəbi proses kimi Azərbaycan ədəbiyyatına da təsirsiz ötüşmədi. Bu qərarlar ədəbiyyatda "ideoloji cəhətdən zərərli" əsərlərin meydana çıxması faktları üçün sovet dövlətinin narahatçılığını əks etdirirdi.

Bu illərdə meydana gələn bir çox əsərlərdə şəxsiyyətə pərəstisi, sovet adamının ideallaşdırılması, həyatın ən müsbət tərəflərinin qələmə alınması məhz bu qərarların ədəbiyyatımıza təsirindən xəbər verirdi.

Məlum məsələdir ki, bu mövzular Mirvarid yaradıcılığında da yarı keçməmiş, o da həmin dövrü əks etdirən bir çox əsərlər yazmışdır. M.Dilbazinin "Genişsən, qüdrətlisən", "Azərbaycan elləri", "Sevdim səni ürkədən", "Bahar nəğməsi", "Stalinqrad yollarında", "Azad günlər şərafına", "Çağırır həyat məni", "Nəvəvan", "Musaköy", "Dağlar ona qalır", "Nəğmələr", "Könlüm tələdi", "Məşə pöhrəni", "Bizi ayıran nədir" və s. şeirlərində sovet dövrünün "xoş güzəranından", o dövrdə yaşayan insanların "fırvan həyatından" söz açılır.

Şairinin "Genişsən, qüdrətlisən" şeirindən bir nümunəyə diqqət yetirək:

Şimalında təzə qar,
Cənubunda ilk bahar,
Sovetlər ölkəsi, sən
Genişsən, qüdrətlisən! [3, s.110]

60-70-ci illər xüsusi və çox mühüm bir mərhələ kimi özünü göstərir. Belə ki, bu illərdə ədəbiyyat əvvəlki mərhələlərlə müqayisədəlməz dərəcədə dəyişir, yeni məzmun və ideya istiqamətinə yön alır. Bu baxımdan 60-70-ci illər ədəbiyyatda yeni mərhələ kimi tanınır.

Bu dəyişiklik 1953-cü ildə SSRİ-nin o dövrdə rəhbəri olan İ.V.Stalinin ölümü ilə bağlıdır. Onun ölümü ilə şəxsiyyətə pərəstisi ideologiyasına, totalitar rejimin bir çox hallarına təcridən son qoyuldu və cəmiyyətin yeniləşməsi prosesi başlandı. Bu proses getdikcə daha intensiv xarakter alır. Şəxsiyyətə pərəstisin öləyhinə mübarizə sovet cəmiyyətinin tarixindəki haqsızlıqları, 1937-ci il və ondan sonrakı repressiyalar haqqında acı həqiqətləri üzə çıxarır.

Bu gərəkliliklər bədii ədəbiyyatda da öz ifadəsini tapmağa başlayır və ədəbiyyat cəmiyyətin bədii düşüncəsinə uyğun formalaşaraq totalitar rejimin bir çox ehkamlarından xilas olur. Həyatın yalnız müsbət tərəfini göstərmək mövqeyi zəifləyir, bədii fikirdə analitik ruh, lirik-psixoloji üslub qüvvətlənir. Poeziyada başağ sivilizasiyasının taleyi üçün narahatlıq, insan və zaman problemləri ilə bağlı mövzular geniş vüsət alır.

Bu dəyişikliklər digər qələm yoldaşları kimi M.Dilbazinin də əsərlərində özünü büruzə verir. M.Dilbazinin 60-70-ci il yaradıcılığında insanların taleyi, həyat tərz, onların problemləri, duyğuları, eşqi, kədəri, sevinci kimi mövzular görülməyə başlayır. "İnsan", "Hərə bir cür ömür sürdü", "İnsan qocaldıqca", "Hörmət istəmə", "İnsanlar və heykəllər", "İnsanlar", "İnsan"- qaya", "Elə insan istəmə" şeirlərində şairini düşündürən məsələ insan motividir. Bu şeirlərdən birində insani ana təbiətdən belə uca tutan şairə deyir ki:

İnsan olmasaydı nəyə gerekdi

Dağların, bağların gülü, çiçəyi?

Mənası olmazdı bir gözəlliyin

Onu duymasaydı insan ürəyi [3, s.45].

"Elə insan istəmə" şeirində şairə insanlarda görmək istədiyi xüsusiyyətləri sadalayır:

Elə insan istəmə,
İgid, cəsur, qəhrəman,
Körpə kimi saf olsun.
Ürəyində el demiş,
Həmişə insaf olsun [3, s.130].

Şeirin məzmunundan da göründüyü kimi, şairə insanların "ürəyində günəşin sönməz işığı", "insan aşığı", "dar gündə insanın əlindən tutmaq üçün" böyüməsini istəyir, onların qorxaq deyil, igid, cəsur, qəhrəman və insafı olmalarını arzulayır.

Şairə bu illərdə qələmə aldığı satirik məzmunlu, ifşaedici xarakterə malik şeirlərində insanlığa kölgə salan mənfi tipləri şeirin kəskin dili ilə qamçılıyır. Onun "Vəzifə məhək daşdır" silsiləsindən olan "Müftaxor", "Dəmir sandıq yekəldi, dəmir sandıq kökəldi", "Liberal", "Mənim qonşum", "Ona mələk dedilər", "İtin də tənbəldən", "Bu da bir "hünər"dir", "İki yoldaş", "Söhbət", "Xanım", "Yaltaq", "Məhək daşı", "Zirvədən baxanlar" və s. şeirlərində başqalarının pullarını mənimsəyərək varlanan rüşvətxorlar, əliayrılar, pulgırlar, yüksək vəzifələrin qarşısında ikiqat olan yaltaqlar, ağcölzük, ikiüzüzlük, tənbəllik kimi insan xarakterinin naqis cəhətləri pislənir. Bu qəbildən olan şeirlərdən birində şairə müftaxorları "ruhan xəstələr", "qəlbən şikəstlər" adlandırır və hesab edir ki, onları insan adlandırmaq yanlışdır.

"Yaltaq" şeirini oxuyarkən gözümlərin qarşısında sanki həmin insanın portreti canlanır. Şairə bu tipli insanların "boğazdan" damıdığını, "dodaqdan" güldüyünü, "sifətləri varaq-varaq" olduğunu qeyd edir.

Yüz dəfə baş əyər "alı" bir zata,

İynənin gözündən keçər qıl kimi.

Çirkli vicdanını o sata-sata

Yaşayır gah "ağa", gah da qul kimi [3, s.259].

Onun "Azadlığa gedən yollar" başlıqlı silsilə şeirlərində dünyada baş verən dəhşətlər, haqsızlıqlar, azadlıqları əllərindən alınmış günahsız insanların qarşı tərəfdən zülmərlər, insanlar arasında ayrışıklıq, şairlərin qəti və s. poetik dillə ifşa olunur. Şairinin "Lorkanın şəklində qarşısında", "Nazım Hikmətə", "İyirminci əsr", "Afrika yaşadığıca", "Mehdi Gülhərin", "Ruzbeh", "Neruda", "Musa Cəlil", "İnqilab qəhrəmanları", "Qəmli nəğmə", "Sevincim, kədərim" kimi şeirləri bu qəbildəndir. O, bu şeirlərində həyatın acı həqiqətlərini, onun sərt üzünü göstərməyə çalışmışdır.

M.Dilbazi həmin illərin mənfi cəhətlərindən birini özündə əks etdirən "Mənim redaktorlarım" adlı şeirində senzura ilə bağlı məsələlərə də münasibət bildirmişdir.

Şeirin məzmunundan aydın olur ki, şairənin yazılarını çap etdirmək üçün müraciət etdiyi nəşriyyatda redaktor yazının o yan, bu yanına öləri göz gəzdirərək

Deyir: - Sənin bu cümlən
Doğrusu, açmır məni,
Oğlu ölmüş analar
Çəkir çəksin qüssəni;
Bunu yazmaq nəhaqdır.
Çünki, sovet qadını
Qüssələrdən uzaqdır.
Burda əli üzündə,
Dərin xəyal gözündə
Düşünən qız kim ola?
Bizim sovet gəncləri
Gədə bilməz xəyala [3, s.43].

Şairənin xalqlar dostluğunu, beynəlmiləlliyi tərənnüm edən, rus, gürcü, erməni qardaşlığını özündə ehtiva edən şeirlər silsiləsi də bu dövrə təsadüf edir. Lakin böyük məhəbbətlə, ilhamla qələmə alınan, erməni qardaşlığından bəhs edən bu şeirlər, sonralar məlum erməni xainliyinin, xalqımıza vurulan qəfil zərbənin nəticəsi olaraq, həmin zərbələrə cavab verən qəzəb və nifrət dolu əsərlərlə əvəz olundu. Bir sözle, Dilbazi qələmini süngüyə çevirərək ermənilərin uzun illər qardaşlıq adı altında gizlətdikləri iç üzlərini ortaya çıxartdı.

Şairənin son dövr yaradıcılığı 1980-2000-ci illəri əhatə edir.

Bildiyimiz kimi 80-ci illərin ortalarında keçmiş sovet cəmiyyətini dəyişdirən proseslər baş qaldırdı. Bu proseslər mahiyyət etibarilə sovet quruluşu sisteminin tənqidi səviyyəsinə yüksəldi. Keçmiş SSRİ-nin tərkibində olan respublikalar müstəqillik uğrunda mübarizəyə qalxdı. Azərbaycan da həmin respublikalar sırasında idi və bu mübarizə qan bahasına başa gəlsə də ölkəmiz öz müstəqilliyinə qovuşdu. O gündən ədəbiyyatımızın da mövzusu yeni məcrada inkişaf etməyə başladı. Ədəbiyyatda – azadlıq, Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü, Qarabağ müharibəsi, 20 Yanvar, Xocalı faciəsi, şəhidlər mövzusunda yeni əsərlər yarandı.

Həmin mövzulara müraciət edən yazarlardan biri və bəlkə də birincisi elə məhz M.Dilbazi oldu. Şairə müstəqilliyin qurban tələb etdiyini çox yaxşı bilsə də, bu yolda axıdılan qanlar, xalqımıza qarşı törədilən vəhşiliklər, faciələr onun kövrək qəlbini tərpətməyə bilməzdi. İncə ruhlu şairəni – el anasını incidən digər məsələ də o idi ki, uzun illər çörəyimizi yeyib qardaş dediyimiz, xalqımızın etibarını qazandıqdan sonra arxadan zərbə endirən mənfur qonşularımız tərəfindən törədilmişdi bu faciələr. Odur ki, şairənin bu illərdə yazdığı əsərlərinin ana xəttini əsasən vətən, şəhidlər, Qarabağ, qəhrəmanlıq kimi mövzular təşkil etdi. Şairənin 2004-cü ildə nəşr olunan "Seçilmiş əsərləri"ndə bu mövzular bədi əksini tapmışdır. "Öpün bu qanlı torpağı", "Qoymayın ağlayım məni" başlıqlı silsilələrə daxil olan şeirlər şairənin qəlbinə axan göz yaşlarını tərənnüm edir. Birinci silsiləyə daxil olan: "Qanlı yanvar", "Nigaranlıq içindəyəm", "Qızıl ordu – ana fəryadı", "Şəhidlər qəbristanında", "Ağlama, gəlinim, qızım, ağlama", "Səngərləri sinələrdən qurdular", "Haqq səvən ordumuza", "Qorxmaz", "İnsan adlı acınalılar", "Vətən qəhrəmanlarına", "Təklənmiş millətim" və digər əsərləri şairənin kövrək duyğularını dilə gətirir. Burada şairənin hiss-həyəcan dolu duyğuları,

torpağını, övladını, doğmalarını itirmiş insanların acı fəryadı dərin hüznə ifadə olunur. "Qanlı yanvar" adlı şeirin bir bəndinə nəzər yetirək:

Qan qızıl boyadı qara torpağı,
Düşdü gənc oğullar nəhaq qırğına.
Bir xalqın köksünə çəkdilər dağı,
Ey dünya! Nə üçün dözürsən buna? [5, s.6]

M.Dilbazi "Qızıl ordu – ana fəryadı" adlı şeirində qəzəbini gizlədə bilmir, "şərinə şer yazıb, nəğmə qoşub", "Yollarına al çiçəklər tökdüyümüz" dırnaq arası qəhrəmanlara – "Qızıl ordu" əsgərlərinə müraciətlə: "faşistlərlə ölüm-dirim döyüşündə" sizə arxa duran bir millətin günahı na oldu ki, qan tökdünüz? Biz heç bir zaman digər millətin sərhədinə basqın etməmişik və heç kəs qan tökdünüz? Gözümüz olmayıb. Həmişə digər millətlərlə qardaşlıq edib, bar ayaqda onlara yoldaş olmuşuq. Elə isə, na üçün bu xalqa zülm etdiniz? "Mən bir ana fəryadıyla indi sizi, dərdimizi dirləməyə çağırıram, ey insanlar!"- deyir [5, s.7-8].

"Qoymayın ağlayım məni" başlıqlı silsiləyə "Bir ömür yaşadım", "Sazlı-sözlü Qarabağ", "Yurd deyib ağlama", "Qarabağ şikəstəsi", "Şeiri qılıncla yaz", "Niyə Azərbaycan dilim-dilimdir", "Qoymayın ağlayım məni", "Ağla, kamanım, ağla", "Kərim baba", "Oğul olanda da olasan qoçaq", "Qanadı qanlı qaranquş", Qüdrətimiz, qeyrətimiz", "Ağlar elsiz qalan dağlar", "Şuşada dağlar dumanı", "Qarabağdan köçən quşlar", "Şəhid anası", "Erməni hiyləsi" və s. 30-dan artıq şeir toplanmışdır. Bu şeirlərdə el, yurd dərdi, vətən həsrəti, xalqımızın başlarına gətirilən faciələr, bəblər öz poetik ifadəsini tapmışdır.

"Yurd deyib ağlama" şeirində şairə yurdundan didərgin düşmüş analara müraciətlə deyir:

Yurdu talan olur ağlayanların,
Hamı sarayların, xanımınların?
Al intiqamını axan qanların
Amandır, ağlama, mərdlər anası!
Sıyr qılınıcı, dərdlər anası! [5, s.70]

Şairə göz yaşları ilə yazdığı "Bir ömür yaşadım" (5.67) adlı şeirində ahlı, amanlı, başı dumanlı, xalqı sitəmdə, anaları gözü yaşlı, körpələri qəm içində xalqını əzab içində, torpağını bölünmüş görməkdənsə, ölümü üstün tutur. İgid, mərd oğullarının qanlı döyüşlərdə öldürüldüyünü, Azərbaycanın ürəyinə dağlar çəkildiyini söyləyən şairə belə bir dünyada yaşamaq istəmədiyini söyləyir, oğlan yox, qız doğulduğunu heyifsilənir, arzulayır ki, qeyrət qılınıcı əlinə alıb, xalqını bölünmədən qurtara bilaydı.

M.Dilbazinin "Biz od üstündə doğulduq" başlıqlı 6n söz əvəzi qələmə aldığı yazının sonunda oxuyuruq: "Hər qaranlıq gecənin bir işıqlı səhəri var. O işıqlı səhərdə yetişən yeni, ziyalı nəsillər rahatlıq günlərimin məhsulu olan bu "torpaq" fəryadını xalqımıza çatdıracaq, fəryad dolu bu kitabın bir nüsxəsi isə məzarın üzərinə qoyulacaq" [5, s.5].

Ey ürəyi xalqla bir vuran incə qəlbli, zərif duyğulu el anası, el şairəsi! Məzarında rahat uyu. Ziyalı sözünü həmişə yüksək qiymətləndirən ulu öndərimizin layiqli

davamçısı olan Ali Baş Komandan İlham Əliyev bu gün xalqımızın işıqlı səhərə qovuşması yolunda var gücü ilə çalışmaqdadır. Əminliklə deyə bilərik ki, o işıqlı səhərin müjdəsini tezliklə duyacaqsan.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Əliyev H.Ə. Xalq şairi Mirvarid Dərbazinin 85 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yubiley gecəsində çıxış. "Azərbaycan" qəzeti. 25 aprel, 1998-ci il, s.2.
2. Azərbaycan Sovet Ədəbiyyatı (Ali məktəblər üçün dərslik). B., 1988
3. Dərbazi M. Seçilmiş əsərləri. I cild. B., 1982 (324 s.)
4. Dərbazi M. Seçilmiş əsərləri. III cild. B., 1983 (254 s.)
5. Dərbazi M. Seçilmiş əsərləri. B., 2004 (280 s.)

Резюме

Взгляд на творчества М.Дилбазы

В статье рассматриваются разные этапы творчества М.Дилбазы. Здесь на основе примеров исследуются темы, к которым обращалась поэтесса на этих этапах, и сделаны некоторые выводы.

Ключевые слова: поэтический процесс, война, культ личности, идеализация, сатирическое содержание.

Summary

Way of thinking at the of creativity M.Dilbazi

In this paper attention is directed to the various phase's of literary activities M.Dilbazi. These stages are investigated on the basis of those examples, facing a poet and made appropriate conclusions.

Keywords: Poetical process, war, worship to the personality, idealization, satiric means.

Rayçi: T.Hüseynov
professor

AĞAYEVA SEVİNC TAHIR QIZI

INKARLIQ KATEQORIYASININ FUNKSIONAL-SEMANTIK TƏHLİLİ

Açar sözlər: önsəki lqi, pejorative, privativlik, allomorf

Key words: prefix, pejorative, privateness, allomorph

Ключевые слова: префикс, уничижительный, отрицательность, алломорф

Sözdüzəldici mənalərin daşıyıcısı və öndə gələn bir hissəcik kimi, prefiks söz kökünün qarşısında işlənərək eyni zamanda onun mənasını dəyişməyə qadirdir. Bu nöqteyi-nəzərdən də inkar prefiksleri bir önsəkilçi kimi qoşulduğu sözlərə inkarlıq mənası vermiş olur. Bu baxımdan ingilis dilində işlənən inkar xarakterli prefiks və yarımprefiksler sistemini təhlil etmək və onların yaranmış olduğu müxtəlif xarakterli, bəzən ziddiyyətli məna çalarlarını tədqiq edib öyrənmək heç də təsadüfi deyildir. Dilçilik ədəbiyyatında inkarlığın sözdüzəltmə vasitələri ilə ifadəsi son illərdə tədqiqata cəlb olunsada, «inkar prefiksleri» haqqında tam, dəqiq fikir birliyi yoxdur. Belə ki, L.F.Kumanıçkina *mis-, un-, ab-, a-, in-, anti-, non-, pseudo-* və s. kimi prefiksleri ilə düzələn müxtəlif nitq hissələrinə aid olan sözləri inkar mənalı sözlər» adlandırr.

İngilis dilində inkar mənalı şəkilçilər sistemini (affiks inkarlığını) öyrənən E.A.Novikov yalnız aşağıdakı şəkilçilərin inkarlıq ifadə etdiyini qeyd edir: *un-, mis-, de-, dis-, in-, im-, ir-, il-, non-*. Yerdə qalan prefiksler inkarlıq ifadə etmirlər.

İnkar mənalı prefikslerin kəmiyyətinə gəlincə, göstərilən prefiksler haqqında fikirlər bu gün də mübahisəlidir. Lakin E.Novikovun qeyd etdiyi kimi, birləşdiyi sözlərə inkar məna vermə xüsusiyyətlərinə görə bütün inkar şəkilçilər vahid bir sistemdə birləşir.

İnkar prefiksler yalnız müəyyən sözlərə qoşulduqda onların əks məna yaratması özünü göstərir. Bizə elə gəlir ki, lüğətlərə əsaslanaraq inkar mənalı prefiksler sistemini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar: *a-, anti-, de-, dis-, in-, im-, ir-, il-, contra-/counter-, mis-, non-, pseudo-, un-,* və s.

Qeyd etdiyimiz həmin prefiksler qoşulduğu sözlərdə əkslik, ziddiyyət, yoxluq, məhrumiyyət, yanlışlıq, səhv, yalan və s. bildirməklə yanaşı onlardan inkar mənalı yeni sözlərin yaranmasında tez-tez istifadə olunur.

Un- ingilis dilçilik ədəbiyyatında ən çox yayılmış prefiks hesab olunur. Əmələ gəlmə mənsəyinə görə *un-* inkar prefiksi *no* inkar hissəciyi ilə əlaqədardır. Bu inkar prefiksi bütün mərhələlərdə sayılmayan sözlərə qoşulduğu qeyd olunur. Vurğuya gəlincə isə adətən, sərbəst (müstəqil) semantik vahid olan *un-* prefiksini güclü inkarlıq qüvvəsi sözün hətta iki elementinin vurğusuna gətirib çıxarır. Belə ki, *un-* prefiksindən sonra işlənən söz qüvvətli vurğu ilə başlayır. Məsələn, *unjust, unmusical, uncultured, unaided* və s.

Bu prefiks isimlərlə dörd şəkildə (dörd cür) işlənə bilər:

1.O, əsasən, mücərrəd isimlərdə mənfi, peyorativ mənə, nəyinsə saxtəliyini, yanlışlığını, təhrif olunduğunu bildirir. Məsələn, *unbending, unyielding, unearthy, unforgiveness* və s.;

2.Un- prefiksi isimlərə qoşulduqda inkarlığın ifadəsinə gətirib çıxarır, yəni əks mənə (əlamət) ifadə edir, eyni zamanda hər hansı bir şəxsin və yaxud şeyanın nəyəyə bir daha qadir olmadığını bildirir. Məsələn, *undoubtedly, ungreatness, uneducation* və s.

3.Un- prefiksi isimlərlə birləşərək inkarlıq bildirir. Məsələn, *unmoving, unsmiling* və s.;

4. Un- prefiksi çoxluq, qeyri-müəyyən kəmiyyət, topluluq bildirən isimlərlə işlənərək nəyinsə mütəmadi, ardıcıl olaraq artıb çoxaldığını (gücləndiyini) bildirir. Başqa sözlə bu prefiksin gücləndirici təsiri də vardır. Bu prefiksin qoşulduğu düzəltmə fellərə diqqət yetirsək, onların qəti inkar etmə gücünə malik olduğunu görürük. Məsələn, *unbend, unearthed, unhinged* və s.

İnkar prefiksli *öz* daxili semantikasına görə vahid sistem təşkil edir və müəyyən nitq hissələrinə birləşmə xüsusiyyətlərinə və eləcə də söz yaradıcılığında aktivliyinə görə bir-birindən əsaslı surətdə fərqlənir. M.Kuliniç qeyd edir ki, inkarlıq kateqoriyasında sözdüzəltmə problemi əsasən beş tərkib hissəni əhatə edir: mənfi qiymətləndirmə, əks mənə, reversivlik (hərəkətin istiqamətini dəyişmək), əvvəlki söz mənasının aradan qalxması və privativlik. Bu tərkib hissələrdən hər birinin özünəməxsus mənə dairəsi vardır. Ona görə də onlar müxtəlif nitq hissələrində ayrı-ayrı formalarda özünü göstərir.

İngilis dilində inkarlıq bildirən prefiksli söz yaradıcılığında mühüm rol oynayır. Onların bir qismi latın dilindən alınmışdır. Latın dilindən götürülmüş *contra-counter-* elementi əkslik bildirir və üslub baxımından nisbi inkarlıq mənalı əmələ gətirir. Məsələn, *counterbattery fire, countereconomy attack* və s.

Qismən məhsuldar olan bu prefiks aşağıdakı modellər üzrə söz yaradıcılığında xüsusi yer tutur və hərbi terminlərin yaranmasında xüsusi əhəmiyyət daşıyır:

counter-+N=A, counter-+A=A; counter-+N=N.

İnkar prefiksli qoşulduqları fellərdə – iş, hal, hərəkət və vəziyyətin icra olunmamasını, baş tutmamasını, həyata keçirilmə bilməməsini, kəsilməsini, nisbi fasilələliyi özündə ehtiva edir.

İngilis dilində əksliyin əsas ekvivalenti, paraleli həm də antonimlərdir. Hər hansı bir sözə antonimlərin seçilməsində əsas çətinlik ondan ibarətdir ki, predmetlərin əksliyi və obyektiv gerçəkliyin təzahürü kimi substansiya insan beynində bərabər olmayan seqmentlərə bölünür. Verilmiş müxtəlif seqmentlərin obyektiv müqayisəsi üçün ümumi baza, vahid təməl lazımdır. Belə təməl düzəltmə sözlərin tərkibidir. Çünki, təkcə sözü olan statuslu istənilən ləksik vahid deyil, həm də prefiksliyin semantik vahidə aid olan müəyyən xüsusiyyətləri olmalıdır.

Antonimlərin əmələ gəlməsində müxtəlif prefiksliyin, növbəti inkar prefiksliyin, həm də inkarlıq yükü daşımayan digər prefiksliyin də rolu böyükdür. Elə hallar da mövcuddur ki, bir-birinə sinonim olan sözlər inkar prefiksli əlavə olunmaqla antonim sözlərə çevrilir.

Predmetin, şeyanın daxili ziddiyyətlərinin ancaq əks cəhətləri dildə işlənilən antonim termini ilə ifadə oluna bilər. Başqa sözlə, antonim sözlərlə onların

adlandırıldığı şeyə və hadisələrin əks cəhətləri arasında mahiyyətə bir yaxınlıq vardır. Bu yaxınlıq isə müxtəlif kateqoriyaya aid olan şeyə və hadisələrin müxtəlif əks cəhətləri ilə deyil, bir kateqoriyaya aid olan şeyə və hadisələrin müxtəlif əks cəhətləri ilə əlaqədardır. Əks mənalı sözlər deyəndə, biz yalnız müxtəliflikli sözləri götürməliyik, eyniköklü, zidd, əks mənalı və əlavə ziddiyyətli əkslik ifadə edən sözlər vəhdətini biz inkarlıqla əlaqələndirməklə bərabər, onları antonim xüsusiyyətli sözlər hesab etməliyik. Məsələn,

Axi beləsi də olur ki, meydana girir nə kimi, amma meydana çıxanda yolunmuş cücəyə oxşayır... Eləsi olur ki, pis bilirsən, yaxşı çıxır, eləsi də olur ki, yaxşı hesab edirsən, yaxınlaşanda görürsən ki, nanəcibin biridir (M.İbrahimov).

Antonim inkarlıq prefiksliyə əlavə etməklə ifadə olunan sadəcə qarşılaşdırma yox, kəmiyyət, keyfiyyət, zaman, məkan və s. məzmunlu müxtəliflikli sözlərin qarşı-qarşıya qoyulması ilə əks mənə ifadə etməsi kimi başa düşülməlidir. Oduur ki, antonimlə inkarlıq eyniləşdirmək olmaz. Məlum olduğu kimi, inkarlıq eyni sözün müxtəlif formada qarşılaşdırılması, antonim isə müxtəlif sözlərin üz-üzə qoyulmasıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, inkar formasında işlənən eyniköklü sözlər arasında da mənəyə ziddiyyət vardır. Lakin həmin sözlər antonim olmur. Belə ki, inkar prefiksli eyniköklü sözə ifadə olunan əks mənə həmin sözün öz ləksik mənası ilə deyil, ona əlavə olunan prefiks ilə bağlıdır. Prefiks sözün daxili mənasını nə dəyişir, nə də onda əks cəhətləri üzə çıxara bilər. Müxtəliflikli mənənin müxtəlif əks tərəflini olduğunu meydana çıxarır. Ancaq inkar prefiksli əlavə olunduğu sözü məzmunca inkar edir.

Güman etmək olar ki, söz yarananda onun antonimi də yaranır. Bütün dillərdə bu semantik düzəltməni izləmək mümkündür. Antonimlərin yaranması, inkişafı və formalaşması onların aid olduqları maddi aləmdəki şeyə, hadisə və hərəkətlərin ziddiyyətli olması ilə əlaqədardır. Bu baxımdan dilçilikdə də antonimlər bir-birinə zidd olan əks mənalı sözlər kimi diqqəti nə qədər cəlb edərsə, prefiksli antonim, xüsusən də inkar prefiksli ilə eyniköklü sözlərdən antonim düzəltməyin mümkünlüyü bir o qədər diqqəti cəlb edəndir. Müxtəliflikli antonimlər eyniköklü antonimlərdən fərqli olaraq ziddiyyəti daha kəskin ifadə etməklə seçilir.

Inkarlıq əslində təsdiqin əksi olduğundan bütün adlara və əlamətlərə aiddir. Əgər bir şey, əlamət, keyfiyyət zidd qılınarsa, deməli o, inkar da edilə bilər. İnkarlıq prefiksli ifadə vasitələri və yaxud inkar prefiksli Avropa dillərində, o cümlədən rus və ingilis dillərində geniş yayılmışdır. Prefiksli sözün öünə qoşularaq ona verdiyi mənəyə görə bir neçə qrupa bölünür. Həmin mənalardan biri də inkarlıq bildirən prefiksli üçün xarakterikdir.

Müasir ingilis dilinin inkarlıq sistemində ləksik və yaxud prefiksli inkarlıq yeri dəqiq müəyyənləşdirilməmişdir. Eyni zamanda müasir ingilis dilində hansı prefiksliyin inkar mənəyə malik olub-olmaması və yaxud onların ümumiyyətli belə bir mənəyə malik olması haqqında vahid fikir yoxdur.

Dilçilik ədəbiyyatında «inkarlıq» və «negativlik» terminləri bir çox hallarda sinonim kimi işlənir. Əslində isə bu iki termin müxtəlif mənə çalarlarını

özündə əks etdirir. Belə ki, «inkarlıq» dedikdə, söz mənasının tamamilə və qismən əksi (antonimi) başa düşülür. Lakin «negativlik» adı altında bir söz mənasının arzuolunmaz, xoşagəlməz, düzgün olmayan və mənfəətinə əks etdirən nüansları başa düşülür. Allomorf prefikslər də mövcuddur ki, bu ad altında biz morfemin homin mənalı qalmaqla bir neçə fonetik variantlarının olmasını nəzərdə tuturuq.

Allomorfemlər siyahısına *a-/an-, de-/dis-, in-/im-/ir-/il-* kimi prefikslər daxildir. Bir-birini ikar edən və yaxud mənalılarına görə bir-birinə əks olan sözlər formal mənətdə uyğun olmayan məfhumlar kimi tanınır, yəni bu məfhumlar bir-birini tamamilə uzaqlaşdırır.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev S.Ə. Müasir Alman və Azərbaycan dillərində inkarlıq kateqoriyası, Bakı, 1998, 278 s.
2. Hacıyeva Ə.H. İnkərlıq, yoxsa antonimlik?, Bakı, Dil və ədəbiyyat» jurn., 2011, SS.32-36
3. Амиров Т.А. Имплитное отрицание в современном английском языке, АКД, 1981
4. Банкевич Л.В. Словообразования в английском языке, JL, 1961
5. Marchand N. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation, Munchen, 1969
6. www.slideshare.net/yoluordam/negative prefixes

Агаева С.Т.

Резюме

Отрицательные категории в английском языке и их функционально-семантический анализ

В этой статье рассматриваются исследования, посвященные общетеоретическим проблемам категории отрицания как функционально-семантической области, выражения отрицания морфологическими, лексическими и синтаксическими способами, а также деривационное отрицание в области функционально-семантического отрицания.

Agayeva S.T.

Summary

Negative Categories of English Words and their Functional-Semantic Analysis

The article deals with common theoretical problems of the investigation of the category of negation as functional-semantic branch, morphological, lexical and syntactical means of expressing negation, derivational negation in the branch of functional-semantic negation.

Rəyçi: Əzizə Hacıyeva
dosent

MƏLIKOVA FİDAN MÜBARİZ QIZI

ADPU-nun "Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisi metodologiyası və metodikası" ixtisası üzrə III kurs magistrantı

"QARACA QIZ" ƏSƏRİNİN TƏHLİLİ

"Qaraca qız" VI sinfin ədəbiyyat dərslində təbiiyyəti əhəmiyyətinə görə xüsusi yer tutan və şagirdlərin sevgi-şəvə oxuduğu hekayədir. Müəllimlər fəal/interaktiv təlim metodlarından istifadə etməklə şagirdlərin əsərin ideyasını daha yaxşı qavramalarına səbəb ola bilərlər. Çünki müasir təhsil uşaqların fəallığı, məntiqi düşünməyi, ətrafındakı əşya və hadisələrə tənqidi yanaşmanı formalaşdırmağı, şagirdin idrakını, yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirməyi tələb edir. Bu tələblərə isə dərsi interaktiv təlim üsulları ilə təşkil etməklə cavab vermək olar.

"Qaraca qız" hekayəsinin təhlilinə həsr olunmuş dərslərdə qruplar bölündükdən və davamiyyət yoxlandıqdan sonra şagirdləri səfərbər etmək və idrakı fəallıq yaratmaq məqsədi ilə "Qaraca qız" filmindən bir fragment nümayiş etdirirəm. Sonra ev tapşırığı kimi verdiyim dostluq və sədaqət haqqında yazılan atalar sözləri və məsəlləri oxutdururam. Daha sonra isə hekayənin məzmununa dair tərtib etdiyim sualları kartoçkalar şəklində qruplara paylayıram.

Kartoçka 1. Əsərin əvvəllərində Qaraca qız və onun ailəsi haqqında hansı məlumatlar

verilir? Hansı hadisənin nəticəsində Qaraca qız qaraçı dəstəsinə düşür?

Kartoçka 2. Yasəmən kim idi? O, Qaraca qıza necə münasibət bəsləyirdi?

Kartoçka 3. Yusif hansı şorla Qaraca qızın onlarla qalmağına icazə verirdi?

Kartoçka 4. Hüseynqulu ağaının evində Qaraca qızın həyatı necə keçirdi? O, kimin yanında qalırdı?

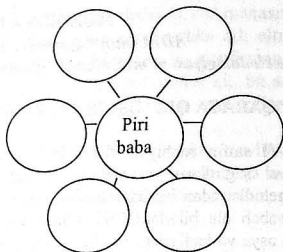
Kartoçka 5. Ağca xanımın Qaraca qız necə tanış oldular? Onlar istədikləri vaxt rahat-rahat görüşə bilirdilər?

Bundan əvvəlki dərslər əsərin məzmunu ilə bağlı olduğu üçün qruplar tez bir zamanda verilmiş suallara cavab verirlər. Bu mərhələyə görə qiymətləndirmə aparılır.

Daha sonra, əsasən təhlil sualları yazılmış kartoçkalara qruplara paylayıram. Kartoçka 1. Qaraca qız və Ağca xanım surətlərini Venn diaqramı vasitəsi ilə müqayisə edin. Sizcə, bu adlar onlara təsadüfən verilibmi?

Kartoçka 2. Hüseynqulu ağa və Pəricahan xanımın xasiyyətində hansı cəhətlər var? Qaraca qız Ağca xanımı xilas etdikdən sonra Pəricahan xanımın ona münasibətində dəyişiklik yaranırmı? Siz onun səmimiyyətinə inanırsınız mı?

Kartoçka 3. Piri baba surətinin səciyyəli xüsusiyyətləri. Bu zaman klaster üsulundan istifadə edin.

Kartoçka 4. Qaraca qız Ağca xanımı xilas etməklə düz mü hərəkət edir? Siz onun yerində olsa idiniz, necə hərəkət edərdiniz?

Kartoçka 5. Əsərin ideyası nədən ibarətdir? Yazıçı bu əsəri yazmaqla oxucularına nəyi çatdırmaq istəmişdir? Yazıçı nə üçün "Qaraca qız" əsərinin də daxil olduğu hekayələr silsiləsini "Qorxulu nağıllar" adlandırmışdır? Hekayədə hansısa qorxulu, fantastik hadisə baş verdimi?

Qrupların suallara verdikləri cavablar dinləndikdən sonra müzakirələr başlayır, cavablara münasibətlər bildirilir.

Həmçinin, dostluq və sədaqət, insanlıq mövzusunda diskussiya aparılır.

-Sizcə, dostluq nədir?

-Dostunuz varmı? Hansı xüsusiyyətlərinə görə onunla dostluq edirsiniz?

-"Dost dar gündə tanınar" atalar sözünü necə başa düşürsünüz?

-"Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq nər kişinin işidir"

atalar sözünü "Qaraca qız" hekayəsinə aid etmək olarmı? Nə üçün?

Növbəti mərhələdə tərtib etdiyim testləri şagirdlərə paylayıram.

1. Süleyman Sani Axundov haqqında verilən fikirlərdən biri yanlışdır:

A) XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaradıb.

B) Uşaqlar üçün dərsliklərin yazılmasında fəal iştirak edib.

C) Məktəb və qiraətxanaların açılmasında yaxından iştirak edib.

D) Uşaqlar üçün əsərlər yazmağa xüsusi diqqət yetirib.

E) "Qaraca qız" hekayəsində yazıçı bütün insanlara məhəbbətlə, saf duyğularla yanaşan bir qızıqgazan çiçək kimi vaxtsız solmasından danışılır.

2. Göstərilən xüsusiyyətlərdən biri Qaraca qıza aid deyil:

A) Güclülərin tərəfindədir, zəifləri incidir.

B) Sədaqətlidir, dost yolunda özünü qurban verir.

C) İnsansevəkdir, mehribandır.

D) Rəhmli, səxavətli bir uşaqdır.

E) Mənan azaddır, qayğısızdır.

3. Ağca xanım haqqında deyilənlərdən biri yanlışdır:

A) Mülkədar qızıdır.

B) Qaraca qız kimi azad və xoşbəxt olamığı arzulayır.

C) Anası Pəricahan xanım və mürəbbiyəsi Mariya İvanovnanın təlim-tərbiyə üsulu onu bezdirib.

D) Xoşbəxtliyi mal-dövlətdə, pulda görür

E) Qaraca qızın yanına gedəndə sevincinin həddi-hüdudu olmur.

Şagirdlər testlər üzərində işləyib qurtardıqdan sonra cavablar yoxlanılır.

Bundan sonra şagirdlərin əqli yorğunluğunu aradan qaldırmaq məqsədi ilə krossvordlardan istifadə edirik.

İri kağızlarda əvvəlcədən hazırladığım krossvordları qruplara paylayıram. Tərtib etdiyim sualları da qruplara verirəm. Həmin sualların köməyi ilə şagirdlər krossvorddakı sözləri tapırlar.

Alınacaq: "Hekayə" sözü

Soldan sağa:

1. Dağ adı
2. Sözün mənşəyini öyrənən elm
3. İşğal altında olan bölgələrimizdən biri
4. Tropik meyvə
5. İsmi hallarından biri
6. Naxçıvanda qala

Alınacaq: "Sədaqət" sözü

Soldan sağa:

1. Dilçiliyin bölmələrindən biri

2. ... Xaqani
3. Ölkə adı
4. Məncə bir-birinin əksi olan sözlər
5. Gül adı
6. Əsas nitq hissələrindən biri
7. Şifahi xalq ədəbiyyatının janrlarından biri

H	I	M	A	L	A	Y													
E	T	I	M	O	L	O	G	I	Y	A									
K	Ə	L	B	Ə	C	Ə	R												
A	N	A	N	A	S														
Y	I	Y	Ə	L	I	K													
Ə	L	I	N	C	Ə														
S	I	N	T	A	K	S	I	S											
Ə	F	Z	Ə	L	Ə	D	D	I	N										
D	A	N	I	M	A	R	K	A											
A	N	T	O	N	I	M													
Q	I	Z	I	L	G	Ü	L												
Ə	V	Ə	Z	L	I	K													
T	A	P	M	A	C	A													

Şagirdlər verdiyi suallar əsasında müvafiq sözləri boş xanalara düzlür.

Nəhayət, bu mərhələyə görə də şagirdlər qiymətləndirilir, yekun qiymət çıxarılır. Sonda ev tapşırığı verilir.

Göründüyü kimi, fəal/interaktiv təlim üsullarından istifadə dərslərin keyfiyyətini yüksəldir, sinifdə fəallığın səviyyəsini, şagirdlərin dərslə marağını artırır, dərslə prosesinə şüurlu yanaşma və qazanılmış biliklərin tətbiq olunması işində uğurlu nəticələr alınır.

Ədəbiyyat:

1. Aydın Paşayev, Esmira Cəfərova. Azərbaycan dili və ədəbiyyat dərslərində interaktiv təlim metodlarının tətbiqi imkanları. Bakı, 2006
2. Zülfiyyə Veysova. Fəal interaktiv təlim. Müəllimlər üçün vəsait, Unicef, Bakı, 2007
3. Fəxrəddin Yusifov. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, 2008
4. S. Hüseynoğlu. Ədəbiyyat dərslərində yeni texnologiyalar: fəal/interaktiv təlim. Bakı, 2009

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, анализ художественного произведения, диаграмма Венна, дискуссия, кроссворды

Key words: interactive learning methods, literary analysis, Venn diagram, discussion, crosswords

Резюме

В статье говорится об анализе художественного произведения с помощью интерактивных технологий, а также показана роль активных методов обучения.

Summary

In article is spoken about literary analysis with interactive methods of teaching and also the role of active methods of learning.

Elmi rəhbər: prof. Zahid Xəlil

MƏMMƏDRZAYEVA AYŞƏN

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu

MÜASIR POEZİYADA QARABAG MÖVZUSU

Açar sözlər: soyqırım, azadlıq, yurd, əsər, Qarabağ

Ключевые слова: геноцид, свобода, родина, сочинение, Карабах

Key words: genocide, freedom, country, trace, Karabakh

1980-90-cı illərdə ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri qanlı soyqırım mövzusu müasir dövr Azərbaycan poeziyasından da yan keçmədi. Uzun müddət mübarizəsindən sonra azadlığa qovuşan xalqa qarşı rus ordusunun və ermənilərin törətdikləri faciəyə ədəbiyyatçılarımız da biganə qalmadı. Bir çox şairlərimizin yaradıcılığında bu faciə başlıca mövzuya çevrildi. Onlar bolaya düşmüş bir torpağın dəhşətlərini göstərmək üçün öz bacarıqları kimi, qələmlərinin köməyi ilə göstərməyə çalışdılar. Və buna ustalıqla nail oldular. Daxili düşmənlərimizin də köməkliyi ilə əlimizdən çıxan torpaqlarımızın ağır-acıların dünyaya çatdırmaq üçün poeziya nümayəndələri ən xırda detallara belə toxundular. Onları bu qədər mənalı əsərlər yazmağa təhrik edən, əlbəttə ki, vətənə olan məhəbbət hissi olmuşdur.

Gözlə Qarabağın acı həsrəti,

Ömrümü talayır, könlümü didir.

Orda uşaqlığım əsirlikdədir,

Burda qocalığım əziyyət çəkir.

Bu şəxsiyyətlərdən Zəlimxan Yaqub, Sabir Rüstəmxanlı, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, Xəlil Rza Ulutürk, N. Həsənzadənin yaradıcılıqlarını göstərmək olar. Onlar ürəklərindəki odu-alovu öz qələmləri ilə söndürməyə çalışdılar.

"Azərbaycanın XX əsrin 80-90-cı illərindəki müstəqillik uğrunda mübarizə arxivində iki ecazkar səs var: Bəxtiyar Vahabzadə və Mirzə Xəzrin səsi... Yalnız bir epizodu – 20 Yanvar faciəsi zamanı Mirzə bəyin "Azadlıq" radiosundan bu faciə haqqında dünyaya ilk xəbəri cəz çəkməsindən sonra Bəxtiyar müəllimin qələrdən boğula-boğula Azərbaycan xalqına müraciətini yadınıza salsanız, həmin iki səs qüdrətini özlüyünüzə isbatlamış olarsınız" (Sultan Laçın) Əsrlər boyu Azərbaycan xalqına qarşı törədilən bu vəhşiliklər B. Vahabzadə yaradıcılığının yüksək zirvəsini əhatə edir. Öz vətəni uğrunda canını qurban verən mərd oğullarımız torpaqlarımızı düşmənlə verməmək üçün yurdlarını tərk etməyən, özlərini güllə altına atan analarımız, atalarımız, qızlarımız şairin yaradıcılığında öz əksini tapdı.

Şairin 1990-cı il 20 Yanvar şəhidlərinə həsr etdiyi "Şəhidlər" poeması ilə onların vətənpərvərliyini, yenilməzliyini, qoçaqlığını əbədləşdirdi, tarixə yazdı. Bu poema bu illərdə yaranan poeziyalar içərisində xüsusi ilə seçilirdi.

O şənbə gecəsi, o qətl günü.-

Mümkünə döndərdik çox namümkünü

Xalqın qəlbindəki qorxu mülkünü,

O gecə dağıdıb sökdü şəhidlər. (3, s.315)

Bu misralarda şair xalqın igidliyini, şücaətini bədii boyalarla çox gözəl izah etmişdir. Güllə-borana tutulmuş xalq geri çəkilmədən, düşməndən qorxmadan irəli

atılaraq yaralıları, hətta ölənləri belə düşmən tapdağında qoymamaq üçün özlərini sipər etdilər. Bəxtiyar Vahabzadə xalqımızın həyatının ən çətin və mürəkkəb anlarında baş verən hadisələrə, Azərbaycanın haqq işi olan Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində əsl vətənpərvər ziyalı mövqeyi nümayiş etdirib.

Bu qanlı hadisənin şəxsən şahidi olmuş bir sənətkar əlbəttə ki, öz yaradıcılığında onu ən dolğun misralarla izah etməyə çalışacaq. 20 Yanvar faciəsindən sonra da mitinqlərdə, ictimai-kütləvi tədbirlərdə, Ali Sovetin iclasında və başqa səviyyəli görüşlərdə fəal iştirakıdır ki, B.Vahabzadə “Şəhidlər” poemasında xalqın keçirdiyi hisslər son dərəcə təsirli və yüksək poetik həyəcanla ifadə etmişdir. Əsərin “Son” adlandırıldığı hissəsində şair qanlı faciənin baş verdiyi anda doğum evini canlandırır. O gecə doğum evində dünyaya göz açan körpələri ölənlərin oğullarımızın əvəzi sayır. Doğulan körpələrin onundan doqquzunun oğlan olduğunu söyləyərkən şair düşmənlərə üz tutaraq: “Zalimin zəfəri başdan qələtdir” deyir. Düşmənin sevinməsin, zaman hələ ki, davam edir. Dünya gücümüzə yaxşı bələddir. Gün gələrkən biz qələbə çalırıq. O gün uzaq deyil, çox yaxındır. (3,s216)

Dövrün acınacaqlı vəziyyəti, Qarabağda baş vermiş dəhşətlər N.Xəzri yaradıcılığında da yer almamışdır. Onun poetik yaradıcılığında 80-90-cı illər faciəsi qabarıq şəkildə öz əksini tapdı. Bu illərdə öz canlarını torpaq uğrunda qurban verməyə hazır olan oğullara şair öz şeirləri ilə dəstək olmuşdur. O, tarixi həqiqətlərdən istifadə edərək xalqımızda vətənpərvərlik hissini, torpağa sdaqəti aşılayır və onu poetik dillə alovlandırır. O, bu torpaqda baş vermiş soyqırımı, yurdumuzun əlimizdən getməsinə ürək ağrısı ilə qələmə aldı. Onun “Səni görəcəyəm haçan Qarabağ?” şeiri buna əyani nümunədir. Əsər Qarabağa müraciət formasında yazılıb:

Doğma Qarabağım,
Söylə hardasan,
Sanki əsrlərin
Arxındansan? (2,s219)

Şair şerddə torpaq dərdinin bizim üçün böyük bir bəla olduğunu söyləyir. Nə qədər istəsək də yaxınlaşa bilmirik, doğma yurdumuza. Biz yaxınlaşdıqca torpaqlarımız sanki yabı belində bizdən uzaqlaşır.

Səni görəcəyəm
Haçan Qarabağ?
Yurdun həsrətidir
Oğulu,qızı!
Torpağı güzaştə
Biz razılaşsaq,
Əvvəl güzaştə edək
Vidcanımızı. – (2,s219)

-deyən şair Qarabağı güzaştə getmir. Şairin fikrinə torpağını güzaştə gedən xalq gərəkdir ilk öncə namusunu, vidcanını güzaştə getsin, ayaqlar altına atsın.

Vətənsəvarlik, humanizm, tərəqqi uğrunda ardıcıl mübarizə, fəal vətəndaşlıq mövqeyi Xəlil Rzanın 80-ci illər poeziyasında xüsusi bir qüvvətlə, zəngin boyalarda meydana çıxmışdır. Xəlil Rza drammatik poeziya ustasıdır. Onu drammatik poeziya ustası olmağa məcbur edən həyatın sərt həqiqətləri, ziddiyyət və münaqişələri olmuşdur. Onun əsas qəhrəmanı həyatın hər acısını, dərdini görmüş, əzəblərini dözmüş böyük və cəsur insandır.

Yaradıcılığında Qarabağ mövzusunda da yer verən X.Rza bu mövzunu məhərrətlə işləmişdir buna “Qarabağ şəhidlərinə ağrı” əsərini göstərmək olar.

Qurban olum mən onların qana batmış tellərinə
Silahsız da tufəngsiz də düşmən boğan əllərinə
Qoy düşənəm, qoy üz sürtdüm solmuş məzar güllərinə,
Düzülməmiş, ya düzülmüş mərmərinin don yerinə
Su səp yetim anarın kabab olmuş dillərinə.
Su səp, azca durulsun qoy o gözləri qan çanağı
Qüdrətəm ol, cürətəm ol, ey qəhrəman, Od torpağı! (5,s231)

Əsərdə şair düşmənlərin törətdiyi vəhşiliklərə baxmayaraq silahsız xalqın necə cəsarətlə vuruşduğunu bədii boyalarla çatdırılmışdır. Vətənimizi “Od torpağı” adlandıraraq ona üzünü tutub fikrini bildirir. Bir gün gələcək torpaqlarımızın azad olacağını, düşmənlərin məhv olacağını söyləyir.

Şair bəndlərin birində Xocalıda baş verən qanlı soyqırımı ürək ağrısı ilə canlandırır. Pulemyotların, topaların Xocalını necə vuran qoyduğunu, hər tərəfinə daşın, daşın qan dənizinə çevrildiyini, süngülərə keçirilən uşaqların ayırdığını, ağsaqqalların, igidlərin göyə qalxan qal papaqlarını, ağbircəklərin yanan yun şallarını ürək ağrısı ilə ifadə edir. Üzünü Xocalıya tutaraq: “O dəhşəti, o vəhşəti minillərlə an Xocalı!” – söyləyir.

Gəlinlərin ayağını corabıyla bağladılar,
Düzüb xəndək کنارına diz üstündə saxladılar
Ərənlərin tunc alınma avtomatla dağladılar.
Qocaları Məşəlində, Camillidə haqladılar.
Qanlı bıçaq qamarladı cüt sürəh, cüt qulağı,
Hamı zümrüd boyunbağı, Odlar yurdu, Od torpağı! (5,s233)

Əsər dolğun, ürək titrədən, insanları rıqqətə gətirən ifadələrlə doludur. İnsan oxuduqca özünü həmin faciənin içərisində hiss edir, o dəhşətləri yaşayır. Sonda şair valideynlərinin itirilmiş uşağını körpə bir uşağı təsvir edir. Uşaq oyandığında əlbəttə ki, atasını, anasını soruşacaq. Uşağa kim nə cavab verəcək?

Ona nə cür cavab verim bu dan üzü, bu sübh çağır?

Özün ovut o körpəni Odlar yurdu, Od torpağı! (5,s235)

Qarabağ mövzusu Z.Yaqub yaradıcılığının ən yüksək zirvəsini təşkil edir. Yaradıcılığında xalqın həyatına, yaşayışına xüsusi diqqət yetirmiş, daim onları əsərlərində xatırlamışdır. Buna görədir ki, 80-90-cı illər Qarabağ hadisələri Z.Yaqub yaradıcılığında ürək titrədən misralarla əks olunmuşdur. Lirik şeirlərində olduğu kimi, bayatılarında da o, Qarabağ harayından, Laçın fəryadından, Şuşa mələsindən ürək ağrısı ilə yazmışdır. Parçalanmış Azərbaycanın dərdini həsrətlə qələmə alan şair laylanın, yəzminin dili ilə oxumağa başlayır

Dərd bizi dara bağlar,
Yol kəsər, ara bağlar.

Qarabağa gedənlər
Meylini hara bağlar?

Şuşadan Laçına bax
Qarabağdan Xaçına bax.

Yazıq anam saç yolur,

Əlində saçına bax.
Ağdamın keşik dağı,
Görünmür Beşikdağı.
Yüz il getməz ürkədən
Ev dağı, çşik dağı (8, 34).

“Z.Yaqub siyasətin deyə bilmədiklərini şeirin dili ilə deyir. Onun nəzərində Şuşa yalnız Qarabağın bir hissəsi deyil, Azərbaycanın ayrılmaz bir parçasıdır. Şairlər, sənətlilər, ziyalılar, dahilər yurduudur. Təbiətin, gözəlliyin tacıdır. Bu cür gözəllikdən, şeir-sənət Olimpiadından əl üzmək cinayət deyilmi? (9, 74-83)

Tutaq ki, qaytarıq Şuşanı, qardaş,
Talanın namusu, tökülən gözü,
Tapdanan isməti kim qaytaracaq?!
Anadan, bacıdan, qızdan, gəlindən
Alınan qisməti kim qaytaracaq?
Doğranan qolları, donan qıcları,
Kəsilən başları kim qaytaracaq?! (7)

- deyən şair dili ilə deyə bilmədiklərini poeziya dili ilə qələmə alır. Şuşanı qaytarsaq da talanın vicdanımızı, axan göz yaşlarımızı, tapdanan ismətimizi kim qaytaracaq? Anaları, bacıları, qızları, gəlinlərdən alınan qisməti kim qaytaracaq? Şair şeir dili ilə düşmənləri rüsvay edir, onların əsl sifətlərini dünyaya çatdırmaq istəyir, onları ən ağır sözlərlə tərkiləşdirir. Xalqın taleyini hərraca qoyan daxili düşmənləri də tənqid edir, onların puç olmuş mənaviyyətlərini ifşa edir.

N.Həsənzadə yaradıcılığında digər mövzularla yanaşı Qarabağ mövzusu da əhatə olunmuşdur. Rus ordusunun və ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri soyqırma biganə qalmayan N.Həsənzadə həmin dəhşətləri ürkə ağırsı ilə qələmə almışdır. Yurdumuzun daxili düşmənlərimizin də köməkliyi ilə yağı düşmənlərə verilməsi şairin ürəyini rıqqətə gətirmişdir. Onun “Almaz”, “Yanır”. “Azadlıq məramımız”. “Qara xəbər, ağ yalan”, “Şuşa” kimi şeirləri bu deyilənlərə bir nümunədir.

“Almaz” şeirində şair Ülvü Bünyadzadənin ölümünü təsvir edir. Şeir Almaza müraciətə yazılıb. Şair ona Ülvinin o qanlı gecədə öldürüldüyünü və məzarda uyuduğunu söyləyir. Qəbristanı xatırlayır, sonu görünməyən şəhid tabutlarının iki sıraya düzüldüyünü deyir.

Millət tabut əkir indi torpağa,
Şəhidlər düzlülük iki sırada.
İki qatar –

Bəşaçılan darağı,
Millətin çiyindən düşüb, gör harda?! (1,s75)

Şair üzünü düşməmə tutaraq: “Qatil, sən bundan qorx, sevinmə zalım!”- deyir. Şəhidlərin dəfn olunduğu qəbristanlığı “Vətən” adlandırır. (1,s75)

Almaz, qarasacağım, qara geyinmə,
Dəyiş əyindəndəki yas paltarını.
Qəm yükü ağırda, şax dur, əyilmə,
Gizlət düşməninəndən yas paltarını. (1,s76)

Sonda şair Almaza üzünü tutub möhkəm olmasını, qara geyinməməsini, yas paltarını əyindən çıxarmasını qəm yükünün nə qədər ağır olsa da düşmənlə qarşısında şax durmasını söyləyir.

Şairin “Yanar” şeirində isə erməni mərmisi ilə dağıdılan bir kənd təsvir olunur. Kəndə gələn haciləyləklərin harada yuva quraçaqları şairi narahat edir. Çünki kəndə atılan mərmə, hətta quş yuvalarını belə dağıdıb. Hündür binalardan əsar-ələmət qalmayıb. Yollar hər tərəfdən minalanıb. Şair şeirdə faciəyə sevinən düşmənlərin əlləri xınalı gözdiyini söyləyir. Və sinəsinin başında bir qubar yandığını deyir.

Alını tapmadım, Mahir burdadı,
Fəzail, Dilənçi, Nadir burdadı.
Oğlu da yanında şair burdadı,
Sinəmin başında bir qubar yanır.

Şairin “Şuşa” şeirində Şuşanın düşmənlə ələ keçməsi, məhv olmuş abidələrdən danışır. Əsərdə Moskvanın Ermənistanı arxa olmasını Şuşanın da Xocalı kimi xainliklə verilməsini ürkə ağırsı ilə qələmə alır.

Erməni qatildi, tutsa qan tökrə,
Torpağa dan düşsə görür, götürür.
Təza xan bülbul bitibə ağər,
Sonuncu qönçəni dərin, götürün. (1,s88)

Şair Şuşanın başı qarlı dağlarından danışarkən torpaqlarımızın vartanlara, diğərlərə qaldığını göyde uçan buludları və yerdəki bulaqları belə dəhşətə gətirdiyini, Cıdır düzündə Vaqifin haray çəkdiyini deyir. Və ümid hissi ilə yaşayır. Bir gün torpaqlarımızın azad olacağını söyləyir: “Bir yandan bağlayan bir yandan açar”- deyir.

Qarabağ çox dərin bir mövzudur. Bu mövzu barədə hər il çoxlu əsərlər, kitablar, məqalələr, elmi işlər yazılır. Qarabağ mövzusu, şübhəsiz ki, geniş, dərin və məsuliyyətli bir mövzudur. Bu barədə nə qədər kitablar, elmi işlər, yazılır. Və əlbəttə ki, yazılmaqda davam edir. Amma bir gün gələcək torpaqlarımız azad olar, bu mövzuya da son qoyulur. Mən bu günün çox uzaqda olmadığına inanıram.

Sınar dağların belə, bu qədər ah götürməz.
Adi insan olan şəxs belə günah götürməz.
Yerdə bəndə götürsə, göydə Allah götürməz.
Qəm yema, dəli könlüm, nəhaq qan yerdə qalmaz. (Z.Yaqub)

ƏDƏBİYYAT

1. N.Həsənzadə “Taleyn töhfəsi” Bakı: Gənclik, 1993
2. N.Xəzi Seçilmiş əsərləri Bakı: “Lider nəşriyyatı, 2004
3. B.Vahabzadə Seçilmiş əsərləri II cild Bakı: “Öndər” nəşriyyatı, 2004
4. X.Rza Ulutürk Seçilmiş əsərləri I cild Bakı: Şərq-Qərb, 2005
5. X.Rza Ulutürk Seçilmiş əsərləri II cild Bakı: Şərq-Qərb, 2005
6. Yaqub Z. Yolum evdən başlanıb. Bakı: Yazıcı, 1981.
7. Yaqub Z. Şair haray. Bakı: Gənclik, 1995
8. Yaqub Z. Bir əli torpaqda, bir əli haqda. Bakı: Azərbaycan, 1997
9. Nəbiyev B. Ələsgər ətirli sətirler / Azərbaycan jurn. Bakı: 1990, №6,

Resume

Mammadrzayeva Ayshan
Azerbaijan Teachers Institute

Today we can meet the articles about the regret for Garabagh on every pages some books and newspapers. Because in the hearts of every Azerbaijan poet live the grief of Garabagh. The grief of their native land. The heavy life of the people who are living in the camps. The heroic activities of our martyrs connected them – the poet and writers with their heroism.

Резюме

Сегодня в стихотворных книгах, на страницах газет и журналов нам по-прежнему встречаются стихи на Карабахскую тему, тему тоски по родному очагу, и тему шехидов. Ибо в душе каждого азербайджанского поэта живет горе о Карабахе. В их произведениях внимание читателей затрагивают скорбь по Карабаху, боль, рожденная от потери родных земель, чувства и мысли живущих в палаточных городках людей и солдат, проявивших отвагу на войне, боль и горе от невосполнимой утраты шехидов.

Elmi rəhbər – Baba Babayev Maqsud oğlu (F.F.D, dos)

MÜNDƏRİCAT

DİLÇİLİK

<i>Yaqut Əliyeva</i> . Kanadanın onomastikasında işlənən alınma sözlər	3
<i>Almaz Əliyeva</i> . Beynəlmiləl terminlərin xalqlarası münasibətdə rolu	8
<i>Zənfəra Quliyeva</i> Mürsəl qızı. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının xarici dillərin öyrənilməsində terminlərin rolu	12
<i>Namaz Manafov</i> . Xarici dil dərslərində ölkəşünaslıq elementlərindən istifadəyə dair	19
<i>Sevinc Baris qızı Qəmbərova</i> . Azərbaycan dilinin qərb ləhcəsinin tədqiqi tarixi	23
<i>Xuraman Hacızadə</i> . Ə.Dəmirçizadənin Azərbaycan dilinin fonetikasi ilə bağlı tədqiqatlarına dair	32
<i>İradə Qəniyeva</i> . Dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi yolları	37
<i>Elvin Atakişiyev</i> . Azərbaycan dilində fonetika terminlərinin formalaşması	40
<i>Панасова Эсмира</i> . Метафора и ее функции в английском языке	48
<i>İradə İbrahim qızı Kərimova</i> . Titul və fəxri adların növləri və kütləvi informasiya vasitələrində onların işıqlandırılması	54
<i>Гасанова Ф.Г.</i> О морфологических и семантических особенностях имен числительных в современном турецком литературном языке.	59
<i>Fidan Salayeva Vaqif qızı</i> . Sərbəst və sabit söz birləşmələrinin məna fərqləri	63
<i>Gültəkin Alishan qızı Əliyeva</i> . Müxtəlif sistemli dillərdə felin məna növləri	67
<i>Ülviyyə Nəsirova</i> . Idiomlar və onların səciyyəvi xüsusiyyətləri	71
<i>Həşimova İradə Vəli qızı</i> . İngilis dilində Şekspir frazeologiyası	77
<i>Könül Dənziyeva</i> . "Plov" söz-termininin leksik-semantik xüsusiyyətləri	81
<i>Zeynalova L.O.</i> Əsas ixtisasi dilçilik olmayan ali məktəblərdə xarici dilin tədrisi prosesində informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi	85
<i>Səidə Mehdiyeva</i> . İngilis dilində fransız mənşəli alınma sözlərin sinonimliyi	89

<i>Məfkurə Hüseynova.</i> Dünənimizin, bu günümüzün ahənginə köklənən poeziya	93
<i>Zəfəra Abdullayeva,</i>	
<i>Elnara Mursaliyeva.</i> Activities used at flt classes	99
<i>Zəminə Orucova.</i> Komponentləri paralel birləşən polipredikativ cümlələr	109
<i>S.Ə. Allahverdiyeva.</i> Alman və Azərbaycan dillərində klerikal Leksikanin	
tərcüməsi tarixindən	113
<i>Pərvin Abdullabəyova.</i> D.D. Pəgirevin "Qafqazın beş verstlik xəritəsinin	
əlifba göstəricisi" əsərində işlənmiş qərbi azərbaycan oykonimləri	118
<i>M. Fazılzadə.</i> Meaning through context and word analysis	122
<i>Teybə Cəlilova.</i> Mətnin kommunikativ xüsusiyyətlərinə dair	125
<i>Метанет Тагиева.</i> Неопределенно-личное предложение в азербайджанском	
языке	129
<i>Minarə Quliyeva.</i> İngilis dilində məcazi mənalı sözlər	134
<i>Yasəmən Ədil qızı Mustafayeva.</i> Cerund, cerund birləşmələri və onların	
Azərbaycan dilində tərcüməsi prosesi	139
<i>Həmidova Dilarə Ağamirzə qızı.</i> Müasir ingilis ədəbi dilində sual cümlələr	
və onların növləri	143
<i>Namiq Cabbarov.</i> Müsən və sollen modal fəllərinin məna variantları	
və onların Azərbaycan dilində tərcümə qarşılıqları	148
<i>Şəfa Nağıyeva.</i> Əvəzliliklərin mətnyaratmada rolu	160
<i>Günəl Qurbanova.</i> İngilis və Azərbaycan xalqlarında adqoyma adət-ənənələri	166
<i>Aynur Dadaşova.</i> Adverbial sifətlər	169
<i>Pərvin Ş. Həsənova.</i> Azərbaycan dili dövlət dili kimi: Tarixi inkişaf mərhələləri ...	172
<i>X.F. Abdullayeva.</i> XIII-XIV əsrlər Azərbaycan ədəbi dilində tabeli mürəkkəb	
cümlə	178
<i>Samirə Əmirova.</i> Azərbaycan və ingilis dillərində turizm	
terminologiyasının formalaşması və inkişaf tarixi	186
<i>Samirə Şıxkarimova.</i> Müasir alman dilində işlənən şərq mənşəli sözlər	195

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

<i>Azadə Musayeva,</i>	
<i>Cavid Musayev.</i> Şeyx İbrahim Gülşən Bərdənin əərb "Divan"ının	200
<i>Hüseyn Həşimli.</i> Fərhad Ağazadənin "Ədəbiyyat məcmuəsi"ndə	
Şərq ədəbiyyatı məsələləri	209
<i>Avtəndil Ağbaba.</i> Ağbaba-Çildir Aşıq mühitinə türkə folklorşünaslığında	
tədqiqi tarixinə dair	217
<i>Хислатхон Махмадалиев.</i> Общие тенденции развития журналистики	
информационной эпохи	226
<i>Abdullayeva Nilufər Muxtar qızı.</i> Təhsil sahəsində günün tələbi	233
<i>Günəl Qədirova.</i> Bədii mətn: müəllif və oxucu problemi	237
<i>Nizami Xəlilov.</i> Aşıq şeirinin Vaqif yaradıcılığında yeni mərhələsi	242
<i>Atəmi Mirzəyev.</i> Şərq ədəbiyyatında «Yusif və Züleyxa» mövzusu və	
Şəmsin eyniadlı poeması	249
<i>Aysel Şükürova.</i> İngilis qəzet mətninin növləri	253
<i>А.Ф. Гахраманова.</i> Еще раз к вопросу об адекватности перевода	
художественной литературы	256
<i>Nəbiyeva Sevil Kamil qızı.</i> Azərbaycanda təsviri incəsənətin inkişaf tarixi	260
<i>İ.İ. Şəmsizadə.</i> Bədii əsərlərdə insanın daxili "Məni" ("ikinci səs")	263
<i>Nemat Qasimov.</i> Miskin Vəlinin yaradıcılığında ustad kalamları	269
<i>Günəl R. Şamxalova.</i> Fırtınalı həyatın qovşağında	275
<i>Dürdanə Səmədova.</i> Azərbaycan pəremiyələrinin janr səciyyəsi	279
<i>Əbdülrza Balazadə.</i> Firdovsinin «Şahnamə»sində izdivac mövzusu	286
<i>Əbilhəsənova Vəsilə Arif qızı.</i> Ədəbi mühit anlayışı və Sumqayıt	
ədəbi mühitinə təşəkkülü haqqında bəzi qeydlər	290
<i>Ülvinə Fazil qızı Fərzəliyeva.</i> Mətbuat milli özünüdərkən hərəkətverici	
qüvvəsi kimi	295
<i>Hüseyn Kərimi.</i> Əyani Şəbüstəri Bənisinin yaradıcılığına baxış	301
<i>Fəxryyə Nail qızı Babayeva.</i> Mühafizəkar cəmiyyətin bəşarətliyi	311
<i>Fəridə Kərimova.</i> Şagirdlərin ekoloji tərbiyəsi	315
<i>Aynurə Mahmudova.</i> XVI əsr Azərbaycan ədəbiyyatı və füzuli ədəbi məktəbi	319

<i>Babayeva Gülçin</i> . Cahanşah həqiqi dövründə azərbaycanda siyasi-ictimai vəziyyət və mədəni mühit.....	327
<i>Günəl Behbudova</i> . Mirzə Ələkbər Sabirin cəhalət əleyhinə şeirləri.....	332
<i>Xanım Mirzəyeva</i> . Cahanşah həqiqinin tuyuqları	338
<i>İbrahimova Qumru Yusif qızı</i> . İmmun çatışmazlığı sindromu xəstəliyi və onun törəmə səbəbləri	344
<i>Kövkəbxanım Məmmədli</i> . Arif Nihat Asyanın həyat və yaradıcılığı.....	347
<i>İslam Qəribli</i> . Məhəmməd Hadi Nizami Gəncəvinin ilk tərcüməçilərindən biri kimi.....	352
<i>Yədulla Ağazadə</i> . Satirik poeziyanın dərkisi məsələləri	357
<i>Kəmalə Qadir qızı Məmmədova</i> . Roman-german dilləri kafedrası Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında fransız ədəbiyyatından bədii tərcümə məsələləri	362
<i>Ə.Q. Bayramov</i> . “Mütərcim” nəşriyyatının tərcümə ədəbiyyatının nəşrində rolu.....	369
<i>Əkbərova Gülnar</i> . Eşq dastanlarının əski qaynaqları	373
<i>Şəlalə Mahmudova</i> . M. Dilbazi yaradıcılığına bir baxış	378
<i>Ağayeva Sevinc Tahir qızı</i> . İnkarlıq kateqoriyasının funksional-semantik təhlili	385
<i>Məlikova Fidan Mübariz qızı</i> . “Qaraca qız” əsərinin təhlili.....	389
<i>Məmmədrzəyeva Aysən</i> . Müasir poeziyada Qarabağ mövzusu	393

FİLOLOGIYA MƏSƏLƏLƏRİ

№ 8

AYIJOLOJI
MƏSƏLLƏRİ

Nəşriyyatın direktoru:
prof. N.B.MƏMMƏDLİ

Çapa imzalanmış 25.11.2012.
Şərti çap vərəqi 25,2. Sifariş № 496
Kəğız formatı 70x100 1/16. Tiraj 500

*Jurnal «Elm və təhsil» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
E-mail: elm_ve_tehsil@bax.az
Tel: 497-16-32; 050-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.*

سنهاي كل گشته بآزار
 حقتان زديقت و خود
 لم بگشته دروان هائى
 دروان شهر اقصى

سستى بر سر سلطنت و
 فت و ان ميما از آواز د
 نصفت و ائمان رحمت
 معدلت بونهايتش عصا
 لكساي نوح افزاي ق
 نيكام شده ز لسان ش